ਪਿਆਰ ਅੱਥਰੂ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

1980

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਪਿਆਰ ਅੱਥਰੂ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

1980

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : ੧੧੦੦

ਕੀਮਤ : ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ,
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਪ੍ਰਿੰਟਰ :
ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ,
੧੩੩੭ ਸੰਗਤਰਾਸ਼ਾਂ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ,
ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ-੧੧੦੦੫੫

ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ "ਅਣਛਪੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ" ਦੇ ਸਿਰ ਲੇਖ ਹੇਠ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ "ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ" ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਯਤਨ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸੱਦਨ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਇਹ ਅਣਛਪੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ੨੦-੨੫ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਹਰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਲਿਖਣ ਸਮਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

ਇਹ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ "ਪਿਆਰ ਅੱਥਰੂ" ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੧੦੮ਵੇਂ ਜਨਮ ਦਿਵਸ, ੫ ਦਸੰਬਰ, ੧੯੯੦ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਪਾਠਕ ਇਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਲਾਭ ਉਠਾਣਗੇ।

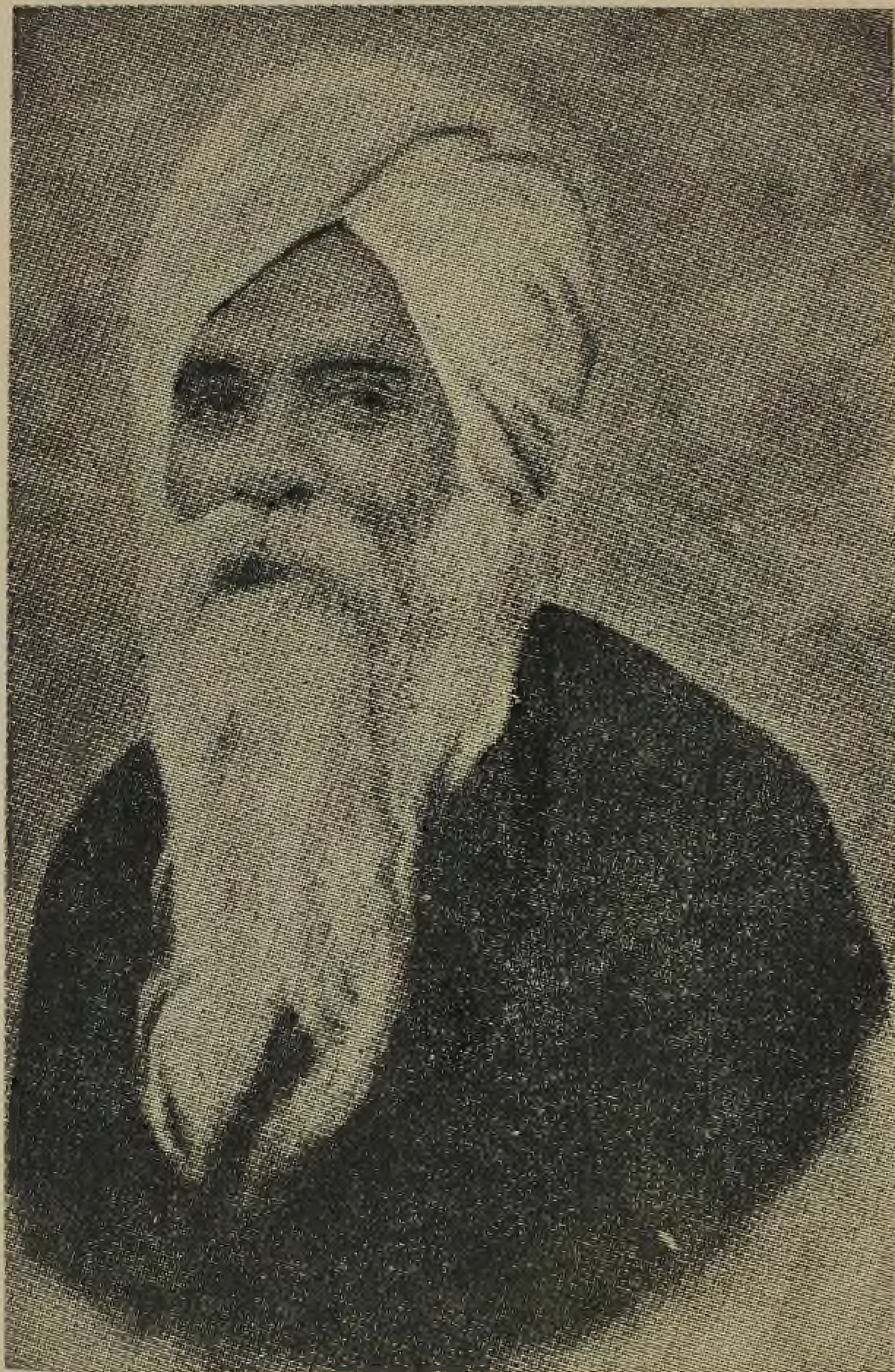
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸੱਦਨ ਗਿਆਨੀ ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਥੋੜੇ ਜਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿਤਾ।

ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ
ਆਨਰੇਰੀ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਮਾਰਗ
ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ
੫ ਦਸੰਬਰ ੧੯੯੦

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਰਚਨਾਵਾਂ

੧. ਸੰਥਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਤੱਕ,
੨. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ, ਪੂਰਬਾਰਧ ਤੇ ਉਤਰਾਰਧ
੩. ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ ਪੂਰਬਾਰਧ ਤੇ ਉਤਰਾਰਧ
੪. ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ ਭਾਗ ੧ ਤੇ ੨ (ਪਾ: ੨, ੩, ੪ ਤੇ ੫ ਦਾ ਜੀਵਨ)
੫. ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ (ਸੁਭਾਗ ਜੀ)
੬. ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ
੭. ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਸਟਿੱਪਣ (੧੪ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ)
੮. ਸੁੰਦਰੀ (ਨਾਵਲ)
੯. ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ (ਨਾਵਲ)
੧੦. ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ (ਨਾਵਲ)
੧੧. ਗੁਰ ਬਾਲਮ ਸਾਖੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ
੧੨. ਗੁਰ ਬਾਲਮ ਸਾਖੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ
੧੩. ਮੇਰੇ ਸਾਂਈਆਂ ਜੀਓ (ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ ਤੋਂ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਚਨਾ)
੧੪. ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ (ਗੁਰ ਪੁਰਬਾਂ ਪਰ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜਸ ਦੇ ਗੀਤ)
੧੫. ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ (ਕਾਵਯ ਤਰੰਗ)
੧੬. ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ (ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਦਾ ਮਾਨੋ ਦੂਜਾ ਭਾਗ)
੧੭. ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਾਵਿ ਰੰਗ)
੧੮. ਲਹਿਰ ਹੁਲਾਰੇ (ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਤ੍ਰੈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ)
੧੯. ਸਿੱਕਾਂ ਸੱਧਰਾਂ ਬਿਰਹੇ ਤੇ ਜੋਦੜੀਆਂ
੨੫. ਸਾਹਿਤਯਕ ਕਲੀਆਂ
੨੧. ਆਵਾਜ਼ ਆਈ
੨੨. ਪ੍ਰੀਤ ਵੀਣਾਂ (ਰਾਗ ਰੂਪ ਰਸਾਲ ਕਵਿਤਾ)
੨੩. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ ਹਿੰਦੀ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ
੨੪. ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ (ਹਿੰਦੀ ਕਾਵਯ ਵਿਚ ਉਲਥਾ)
੨੫. ਗੁਰ ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ
੨੬. ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਹਿੰਦੀ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ

ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ ਡਾਕਟਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
(1872—1957)

ਪਿਆਰ ਅੱਥਰੂ

ਪਯਾਰ ਅੱਥਰੂ ਤੈਂ ਨੈਣੋਂ ਢਰਦੇ
ਢਰਦੇ ਤੁਧੇ ਨ ਦਿਸਦੇ
ਕਿਉਂ ਦਿਖਲਾਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਤਾਈਂ,
ਮਹਿਰਮ ਨਹੀਂ ਇਸ ਰਸ ਦੇ।
ਇਹ ਹੈ ਭੇਟ, ਨਿਮਾਣੀ ਭੇਟਾ
ਕਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਭੇਟਾਂ,
ਓਸੇ ਦੀ ਇਹ ਦਾਤ ਸੁਹਾਵੀ
ਤੇਰੇ ਨਹੀਂ ਇਹ ਵਸ ਦੇ।

ਕਸੌਲੀ ੧੨-੧੦-੫੪]

ਦਾਨ ਸੁਭਾਵ

ਟਾਹਣੀ ਖਿੜਯਾ ਗੁਲਾਬ ਪਯਾ
ਗੰਧਿ ਸੁਗੰਧਿ ਵੰਡੇਂਦਾ,
ਫੁਲਦਾਨ ਵਿਚ ਕਟਕੇ ਲਾਇਆ
ਦਾਨ ਸੁਗੰਧਿ ਕਰੇਂਦਾ।
ਪੱਤੀ ਪੱਤੀ ਹੋ ਜੇ ਕਿਰਦਾ
ਤਦ ਬੀ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰੇ,
ਦਾਨ ਸੁਭਾਵ ਬਣਾਕੇ ਰਹੁ ਤੂੰ
ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਵਿਗਸੇਂਦਾ।

ਬੰਬਈ ੮-੨-੫੩]

ਪੀੜ

ਪੀੜ ਜਗਤ ਦਾ ਪੀਰ ਹੈ
ਦੇਵੇ ਮਤਿ ਸੁਮੱਤਿ,
ਅਕਲ ਸਿਖਾਂਦੀ ਮੂਰਖਾਂ
ਦੇਂਦੀ ਕੱਟਿ ਕੁਮੱਤਿ।
ਦਾਨੇ ਤਾਈਂ ਪੀੜ ਏ
ਸਿਖਲਾਵੇ ਉਪਕਾਰ,
ਸੰਤਾਂ ਤਈਂ ਸਿਖਾਲਦੀ
ਪਰ-ਵਿਰਾਗ ਦੀ ਗੱਤਿ।

ਕਸੌਲੀ ੨-੧੦-੫੪]

ਮੋਰਨੀ ਤੇ ਕੋਇਲ

ਮੋਰਨੀ—

ਮੋਰਨੀ ਪੁਛਦੀ ਕੋਇਲੇ! ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ?
ਵਿਚ ਵਿਛੋੜੇ, ਮੇਲ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਕੂਕ ਕੂਕੇਂਦੀ?
ਸੁਣਕੇ ਕੋਇਲ ਰੋ ਪਈ, ਇਹ ਦੁਖੜਾ ਆਖੇ:—

ਕੋਇਲ—

ਜਦ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸੀ ਪਰਦੇਸ ਮੈਂ ਦੁਖ ਬਿਰਹੋਂ ਕਹਿੰਦੀ।
ਜਦ ਪ੍ਰੀਤਮ ਘਰ ਆ ਗਿਆ ਤਦ ਗਲੇ ਨ ਲੱਗਾਂ
ਤੜਪ ਤੜਪ ਕੂਕਾਂ ਫਿਰਾਂ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮ ਨ ਲੈਂਦੀ,
ਮਤ ਚੁਭ ਜਾਏ ਚੁੰਝ ਮੈਂ, ਓਹ ਨਾਜ਼ਕ ਢੋਲਾ,
ਤੜਫਨ ਇਉਂ ਵਿਚ ਮੇਲਦੇ ਬੀ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ।
ਪੱਲੇ ਮੇਰੇ ਪੈ ਗਿਆ ਨਿਤ ਤੜਫਨ ਸਹੀਏ!
ਕੂਕਣ 'ਪ੍ਰੀਤਾ ਸੁਹਾਗ' ਦਾ ਤੜਫਨ 'ਹਥ-ਮਹਿੰਦੀ'

ਬੰਬਈ ੮-੨-੫੩]

ਪੁਸ਼ਕਰ

ਪੁਸ਼ਕਰ ਤੇਰੇ ਪਾਣੀ ਸੁਹਣੇ
ਪਰ ਸਨਸਾਰਾਂ* ਵੇੜ੍ਹੇ,
ਮੇਲੇ ਕੀਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇਰੇ
ਸੁਹਣੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ,
ਕਰਨ ਆਰਤੀ, ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਵਨ,
'ਤੀਰਥ-ਰਾਜ' ਪੁਕਾਰਨ,
ਕੁਦਰਤ ਰਚੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨਾਂ ਕੁਈ
ਸੁਆਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ ਤੇਰੇ !

੧੯੩੩]

*ਮਗਰ ਮੱਛਾਂ ਦੇ।

ਸੁੰਞਾ ਸੀਨਾ

ਜਿਸ ਸੀਨੇ ਤੜਪਨ ਨਹੀਂ ਪਾਈ
ਸੁੰਞਾ ਸੀਨਾ ਸਹੀਓ !
ਦਿਲ ਉਸ ਸੀਨੇ ਧਉਂਕਣ ਨਾਲੋਂ
ਜ਼ਰਾ ਬੀ ਵੱਧ ਨਹੀਓਂ।
ਢੱਪੜ ਜਿਵੇਂ ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਹੱਥ
ਧਾਪ ਧਾਪ ਦਿਲ ਵਜਦਾ,
ਰਸ ਰੰਗ ਜਿੰਦ ਹੁਲਾਰੇ ਵਾਲੀ
ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਓਂ।

ਬੰਬਈ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੯੫੩[

ਤੇਰੇ ਆਸ਼ਿਕ

ਧੰਨ ਉਹ ਤੇਰੇ ਆਸ਼ਿਕ ਦਾਤਾ !
ਜਿਨ੍ਹ ਪ੍ਰੀਤ ਤੁਧੇ ਸੰਗ ਪਾਲੀ ।
ਸੁਹਣੀ ਛੋਹ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੀ
ਹਾਂ, ਪਯਾਰ ਕਿ ਧੱਪੇ ਵਾਲੀ ।
ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਖੀ
ਤੇ ਪਯਾਰ ਪਯਾਰ ਹੈ ਭਰਿਆ
ਦਰਸ ਦਿਹੋ ਆਸ਼ਕ ਆਪਣੇ ਦਾ
ਜਿਨ੍ਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਘਾਲੀ ।

ਬੰਬਈ ੧੦-੧੦-੫੪]

ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਅਨਯਾਇ

ਧੋਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕਪੜਾ ਮੈਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ :-

ਡਿੱਠਾ ਤੈਂਡਾ ਨਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾ !
ਡਿੱਠਾ ਤੈਂਡਾ ਨਯਾਇ,
ਆਪੇ ਮੈਲਾ ਲਾਕੇ ਮੈਨੂੰ
ਫਿਰ ਪਟੜੇ ਪਟਕਾਇ !
ਪਟਕਣ ਪਟੜੇ ਤੈਨੂੰ ਚਾਹੀਏ
ਜੋ ਮੈਲਾ ਪਯਾ ਲਾਵੇਂ :
ਜੀਭ ਤੇਰੀ ਤੇ ਨਯਾਉਂ ਵਸੇਂਦਾ
ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਅੱਨਯਾਇ ।

ਬੰਬਈ ੧੫-੧-੫੫]

ਵਿੱਥ

ਸੁਣ ਨੀ ਝੀਲ ਪਾਣੀਏਂ ਵਾਲੀ !
ਲਗੀ ਰਹੋ ਨਿਜ ਸੋਮੇ ਨਾਲ,
ਭਰੋ ਤਾਜ਼ਗੀ ,ਨਿਰਮਲਤਾਈ
ਨਿਭਦੀ ਰਹਿਸੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ।
ਪੈਣ ਨ ਦੇਵੀਂ ਵਿੱਥ ਵਿਚਾਲੇ
ਰਹਿਸੇਂ ਫਿਰ ਨੀ ਤੂੰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ।
ਵਿੱਥ ਬੁਰੀ ਅਤਿ ਦੇਇ ਵਿਛੋੜੇ
ਵਿਚ ਵਿਛੋੜੇ ਉਲਟਨ ਹਾਲ।

ਦਿਬਈ ੨੦-੧-੫੫]

ਖੇਮ ਕੁਸ਼ਲ ਕਲਯਾਣ

[ਉਮਰ ਖਯਾਮ ਦੀ ਇਕ ਰੁਬਾਈ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪਰ]

ਟੁੱਕਰ ਹੋਵੇ ਖਾਣ ਨੂੰ
ਠੰਡਾ ਜਲ ਹੋ ਪਾਣ,
ਮਾਣਨ ਨੂੰ ਹੋ ਨਾਮ ਰਸ
ਗਾਵਣ ਨੂੰ ਰਬ ਗਾਣ,
ਸੰਗਤ ਆ ਕੀਰਤਨ ਕਰੇ
ਅਰਸ਼ੀ ਛਾਵੇ ਸ਼ਾਨ
ਫਿਰ ਜੰਗਲ ਮੰਗਲ ਬਣੇ
ਖੇਮ ਕੁਸ਼ਲ ਕਲਯਾਣ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੭-੧੦-੫੬]

ਸੁਹਣੀ ਰੂਹ

ਭਾਰਿਆਂ ਕਰੇਂ ਜਿ ਅੱਜ ਆਪ ਨੂੰ,
ਕੱਲ ਕੀਕੂੰ ਉਡ ਸਕਸੇਂ ਰੂਹ!
ਉਡਦੀ ਰਹੁ ਵਿਚ ਗਗਨਾਂ ਉੱਚੀ,
ਹੰਸ ਹੁਮਾ ਨ ਸੱਕਣ ਛੂਹ।
ਸੁਣ ਨੀ ਸੁਹਣੀ ਖਯਾਲ ਇਕ ਹੁੰਦੇ,
ਉੱਡਣ ਦੇਣ ਨ ਆਪਣੇ ਭਾਰ।
ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਵਿਸਾਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ,
'ਪ੍ਰੀਤਮ-ਖਯਾਲੋਂ' ਮੁੜੇ ਨ ਮੂੰਹ।

ਡੇਹਰਾਦੂਨ ੮-੫-੫੫]

ਸਿੱਧਾ ਤੱਕਲਾ

'ਸਾਈਆਂ ਮੇਰੇ' 'ਸਾਈਆਂ ਮੇਰੇ'!
ਲਗੀ ਰਹੇ ਇਕ ਲੱਲ।
'ਤਕਲਾ ਰਖੀਂ ਸਿੱਧਾ ਮੇਰਾ
ਪਵੇ ਨ ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਲ।'
ਹੋਰ ਖਯਾਲ ਦੀ ਜਾ ਮੁਹਾਠ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਮੱਥਾ ਨਾ ਲੱਗੇ,
'ਚਰਨ-ਛੋਹ' ਆਪਣੀ ਤੋਂ ਸਾਈਆ
ਪਲ ਭਰ ਪਰੇ ਨ ਘੱਲ।

ਡੇਹਰਾਦੂਨ ੮-੫-੫੫]

ਭੁੱਲਣ ਬਾਣ

ਭੁੱਲਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਾਂਈਆਂ !
ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਰੋਈ,
ਤੂੰ ਰੁਮਾਲ ਲੈ ਅੱਥਰੂ ਪੂੰਝੇ
ਐਮੀ ਹੋ ਜਿਉਂ ਕੋਈ।
ਛੁਟ ਛੁਟ 'ਭੁਲਣ ਬਾਣ' ਅਸਾਡੀ
ਪਰਤ ਪਰਤ ਮੁੜ ਆਵੇ,
'ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਬਾਣ' ਤੁਸਾਡੀ ਸਾਂਈਆਂ !
ਰੁਕੇ ਨ ਦੇਣੋਂ ਢੋਈ।

ਕਲੱਕਤਾ ੨੨-੧-੫੬]

ਜੁਗਨੂੰ ਦਾ ਚਮਕਾਰ

ਸੁਣ ਜੁਗਨੂੰ ਤੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ
ਚੰਦ ਸੂਰ ਚਮਕਾਰ,
ਬਿਜਲੀ, ਤਾਰੇ, ਦੀਵੇ, ਅਗਨੀ
ਚਾਨਣ ਦਾ ਪਸਾਰ,
ਸਹਿਮ ਖਾਇ ਕਿਉਂ ਬੰਦ ਕਰੇਂ ਨ
ਨਿੱਕੇ ਨਿਜ ਚਮਕਾਰ ?
ਜੁਗਨੂੰ ਆਖੇ : ਵੱਸ ਨ ਆਪਣੇ
ਹੁਕਮ ਕਮਾਈਏ ਕਾਰ।

ਬੰਬਈ ੧੮-੩-੫੫]

ਨਿਰਮਾਣਤਾ

ਪਹਿਲੇ ਹੋਸੀ, ਮਗਰੋਂ ਹੋਸੀ,
ਤੈਥੋਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ।
ਬੜੇ ਬੜੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਹੋਸਣ,
ਕਲਮ ਚਲਾਵਣਹਾਰ।
ਘੁਣ ਵਾਂਗੂ ਦੋ ਅੱਖਰ ਵਾਹਕੇ,
ਮਾਣ ਕਰੇਂ ਕਿਸ ਗਲ ਦਾ?
ਕੀਹ ਹੈ ਚਾਨਣ ਤੇਰਾ ਜਿੰਦੇ,
ਜੁਗਨੂੰ ਦਾ ਚਮਕਾਰ।

ਬੰਬਈ ੧੯-੩-੫੫]

ਹਰਦਾ ਰਹੁ ਦੁਖ

ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਦੁਖ ਦੇਖ ਦੇਖ ਦਿਲ
ਦੁਖ ਹਰਨੇ ਨੂੰ ਕਰਦਾ,
ਕਰਦਿਆਂ ਹਿੰਮਤ ਐਂਦਾਂ ਜਾਪੇ
ਜਿਉਂ ਦੁਖ ਜਾਂਦੇ ਹਰਦਾ।
ਨਜ਼ਰ ਉਘਾੜ ਜਿ ਦੇਖੋਂ ਦੁਨੀਆਂ
ਭਰੀ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲੇ
ਫਿਰ ਭੀ ਹਰਦਾ ਰਹੁ ਦੁਖ ਸੁਹਣੇ।
ਕਰ ਜੋ ਤੈਥੋਂ ਸਰਦਾ।

ਬੰਬਈ ੧੫-੧-੫੫]

ਯਾਦ

ਵਿੱਚ ਵਿਛੋੜੇ 'ਯਾਦ' ਸਜਨ ਨੂੰ,
ਹੋਣ ਨ ਦੇਂਦੀ ਉਹਲੇ,
ਦਿਲ-ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ 'ਯਾਦ' ਸਜਨ ਦੀ,
ਕਰਦੀ ਦਿੱਸੇ ਢੁਹਲੇ।
ਕਦੀ ਰੁਆਵੇ ਕਦੀ ਹਸਾਵੇ
ਥਰਹਰ ਥਰਹਰ ਲਾਵੇ,
ਕਦੀ ਸੁਪਨ ਦੇ ਚਾੜ, ਪੰਘੂੜੇ
ਮੋਲ ਗਾਉਂਦੀ ਸੁਹਲੇ।

ਬੰਬਈ-੧੯੫੪]

ਦਰਸ਼ਨ—ਤਾਂਘ

ਝਲਕ ਦਿਖਾਈ ਇੱਕ ਸੁਹਾਵੀ
ਸਾਨੂੰ ਰੱਜ ਨ ਆਈ,
ਚਮਕ ਉਠੀ ਜਿਕ ਹੋਰ ਚਮਤ੍ਰ ਕੇ
ਦਰਸ਼ਨ—ਤਾਂਘ ਸਵਾਈ।
ਜਿਉਂ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਨੂੰ ਬੂੰਦ ਮਿਲੇ ਇਕ
'ਹੋਰ ਮਿਲੇ' ਇਉਂ ਤੜਫੇ :
ਮੁੜ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ, ਮੁੜ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ,
ਏ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਵਿਲਪਾਈ।

ਬੰਬਈ—੧੯੫੪]

ਨਿਖਰਿਆ ਕਰ

ਹੇ ਅਸਲੀਅਤ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਦੀ,
ਕਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਖੜਿਆ ਕਰ ।
ਲਾਹ ਕੇ ਉਪਰੋਂ ਓਪਰੇ ਕਪੜੇ,
ਰੰਗ ਆਪਣੇ ਨਿਖਰਿਆ ਕਰ ।
ਮਤਾਂ ਕਿਤੇ ਉਹ ਅਸਲਾਂ ਵਾਲਾ,
ਰੀਝ ਪਵੇ ਤੈਂ ਨਿਖਰੀ ਤੇ ।
ਲੈ ਲਏ ਵਿਚ ਕਲਾਈ ਤੈਨੂੰ,
ਸਦਾ ਲਈ ਅਨਵਿਛੜੀਆਂ ਕਰ ।

ਬੰਬਈ ੧੩—੨—੫੨]

ਜਦ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹੋ

ਜਦ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ,
ਤਦ ਫੜ ਕੇ ਪਾਸ ਬਹਾਂਦੇ ਹੋ ।
ਮਸਤਾਂਦੇ ਹੋ ਰਾਗ ਆਪਣੇ,
ਲੈ ਵਿਚ ਵਿਲੈ ਕਰਾਂਦੇ ਹੋ ।
ਹਿੱਲਣ ਬੋੱਲਣ ਤਾਬ ਰਹੇ ਨਾ,
ਤਕ ਤਕ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਂਦੇ ਹੋ ।
ਤਿਲਕਣ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾਇ ਚੁਪਾਤੇ,
'ਮੋਹਿਆਂ' ਛਡ ਟਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ।

ਜੂਹੂ ੧੭—੩—੫੨]

ਪਿਰਮ ਰਸ ਪਿਆਲਾ

ਪਿਰਮ ਰਸਾਂ ਦਾ ਜੇ ਮਿਲੇ ਪਯਾਲਾ,
ਲੁਕ ਲੁਕ ਡਰ ਡਰ ਪੀ!
ਇਕੋ ਵੇਰ ਡੀਕ ਨਾ ਲਾਵੀਂ,
ਘੁਟ ਘੁਟ ਭਰ ਭਰ ਪੀ!
ਪੀ ਕੇ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲੀ ਰੱਖੀਂ,
ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵਧਵੀਂ।
ਗੁੱਟ ਰਹੀਂ ਅੰਦਰੋਂ ਮਦ ਭਰਿਆ,
ਕਦੇ ਨ ਅਰਬਰ ਥੀ।

ਕੂਹੂ ੧੭—੨—੫੨]

ਹੋਰ ਨ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਵੇ

ਮੈਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਸੁਆਰੇਂ
ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਲਗਾਵੇਂ,
ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ
ਸੁੱਤਾ ਨਾਦ ਜਗਾਵੇਂ!
ਰਸ ਮੱਤੀ ਦਿਸ ਜਾਗ ਅੰਦਰਲੀ
ਮੈਂ ਹੁਣ ਅੱਖਾਂ ਮੰਗਾਂ,
ਵੇਖਾਂ ਕਿਵੇਂ ਦੀਦਾਰ ਤੁਹਾਡਾ
ਹੋਰ ਨ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਵੇ।

ਡੇਹਰਾਦੂਨ]

ਜੁਦਾਈ

ਸ਼ਾਲਾ ! ਕਹਿਰ ਕੀਤੋਈ ਡਾਢਾ
ਘੜੀਓਈ ਜਦੋਂ ਜੁਦਾਈ,
ਐਪਰ ਬਿਨਾ ਜੁਦਾਈ ਕਿਸ ਨੇ
'ਪਰੇਮ-ਕੀਮ' ਸੀ ਪਾਈ ?
ਧੁਪ ਨੂੰ ਛਾਉਂ ਛਾਉਂ ਨੂੰ ਧੁਪ ਤਿਉਂ
ਮਿਲ ਵਿਛੁੜਨ ਰੰਗ ਲਾਵਨ
ਤੀਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਦੋਏ ਹਨ ਏ
ਝੱਲੋ ਤਾਂ ਸੁਖਦਾਈ।

ਬੰਬਈ—੧੯੫੪]

ਸਾਈਂ ਸਦਾ ਸੰਭਾਲ

ਰੌਲਾ ਪਾ ਨ ਡੌਂਡ
ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਯਾਦ ਕਰ
ਜੋ ਤੇਰੇ ਹੈ ਸੰਗ
ਗਾਫਲ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੂ ਰਹੇਂ ।੧।
ਸਾਈਂ ਸਦਾ ਸੰਭਾਲ
ਜੋ ਵੱਸੇ ਤੈਂ ਅੰਦਰੇ,
ਉਹ ਹੈ ਤੇਰੇ ਨਾਲ
ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਯਾਦ ਰਖ ।੨।
ਬੰਗਲੂ ਪਵੇ ਜਿ ਯਾਦ ਦਾ
ਵਿਛੇ ਪਯਾਰ ਦੀ ਸੇਜ।
ਕਰ ਆਸਾ ਆ ਜਾਇ ਜੇ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਸੈਲ ਮਜੇਜ ।੩।

ਕਸੌਲੀ ੧੪-੮-੫੧]

ਲਾਲੀ ਲਾਲ ਨੂੰ

(ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਦੇ ਇਕ ਚਿੱਤਰ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ)

ਗਲਵਕੜੀ ਸਾਡੀ ਬਿਧਮਾਤਾ,
ਐਸੀ ਰਚ ਨ ਸਕੀਵ।
ਖੁਲ੍ਹ ਨ ਸਕੇ ਕਦੀ ਰੰਗ-ਰਤੜੀ,
ਪਈ ਹੀ ਰਹੇ ਸਦੀਵ।
ਦੇਖ ਮੁਸੱਵਰ ਨੇ ਗਲਵਕੜੀ,
ਕਿਸ ਬਿਧਿ ਰਚਿ ਦਿਖਲਾਈ।
ਪਈ ਪਈ ਏ ਪਈ ਰਹੇਗੀ,
ਖੁਲ੍ਹ ਨ ਕਦੇ ਸਕੀਵ।

ਕਸੌਲੀ ੧੪—੮—੫੬]

ਜਲ ਥਲ ਕਰ ਦਿਓ

ਹੇ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਤਰੁਟ ਤਰੁਟ ਪੈਂਦੇ ਪਾਣੀਓ !
ਹੇ ਧਰਤੀ ਦਿਓ ਚੜ੍ਹੇ ਸੈਲੋ !
ਹੇ ਨਦੀਆਂ ਨਦਾਂ ਦੇ ਉਮੰਡ ਤੂਫਾਨੋ !
ਨਾ ਡੋਬੋ, ਨਾ ਰੋੜੋ, ਨਾ ਵਹਾ ਲਿਜਾਓ
ਖੇਤੀਆਂ, ਪਿੰਡ ਮਰਦ, ਪਸ਼ੂ, ਮਹਲ ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ਿਮੀਆਂ,
ਧਾਰੋ ਖਾਂ ਰੂਪ ਮੇਰੇ ਸਾਈਆਂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮਿਹਰਾਂ ਦਾ,
ਕੂਲੇ ਕੂਲੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਛੁਹ ਲੈ ਆਓ,
ਰੋੜ੍ਹ ਲਿਜਾਓ ਮੇਰੀਆਂ ਗਫ਼ਲਤਾਂ,
ਉਕਾਈਆਂ, ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀਆਂ,
ਭਰ ਦਿਓ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸੁਕਦੇ ਸਰੋਵਰ,
ਜਲ ਥਲ ਕਰ ਦਿਓ ਮੇਰੇ ਬਿਰਹੋਂ ਦੇ ਮਾਰੂ ਥਲੇ !

ਕਸੌਲੀ ੨੩-੮-੫੨]

ਲੜ ਲਾਏ ਦੀ ਲਾਜ

ਜਿਸਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀਏ ਇਕ ਵਾਰੀ
ਉਸਦੀ ਲਾਜ ਨਿਬਾਹੀਏ।
ਇਕ ਵਾਰੀ ਜੋ ਕੀਤਾ ਆਪਣਾ
ਲਗਦੇ ਵਾਹ ਅਪਨਾਈਏ।
ਔਗੁਣ ਉਸਦੇ ਛਾਣੀਏ ਨਾਹੀਂ
ਅਪਨਾ ਬਿਰਦ ਰਖਾਈਏ।
ਭੁਲ ਸੁਧਰੀਵੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਿਆਂ
ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਾ ਕਰਾਈਏ।

੩੦-੭-੩੬]

ਉਚੇ ਦਾ ਪਿਆਰ

ਉਹ ਹੈ ਪਯਾਰ ਫਰਸ਼ ਤੋਂ ਚਾਕੇ
ਨਜ਼ਰ ਅਰਸ਼ ਤੇ ਲੁਆਵੇ,
ਸੈ ਅਸਮਾਨੀਂ ਉਡਣ ਵਾਲੇ
ਮੋਢੇ ਖੰਭ ਉਗਾਵੇ।
ਭਰੇ ਹੀਏ ਵਿਚ ਚਾਉ ਅਮਿਟਵਾਂ
ਤਾਣ ਉਡਾਰੀ ,ਵਾਲਾ,
ਫਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਮੋਹ ਤੋੜ ਤੋੜ ਕੇ
ਅਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਖਿਡਾਵੇ।

ਹੁਸਨ ਮਨ ਦਾ ਹੁਸਨ ਰੂਹ ਦਾ

ਅਜਬ ਸਰਕਾਰ ਹੈ ਤੇਰੀ 'ਹੁਸਨ' ਦਾ ਮੁਲ ਪਿਆ ਜਿੱਥੇ।
ਹੁਸਨ ਮਨ ਦਾ, ਹੁਸਨੰ ਰੂਹ ਦਾ ਕਿ ਹੋਵੇ ਤੁਲ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ।
ਰਿਆਕਾਰੀ ਕਰਮ ਸਾਰੇ, ਧਰਮ ਕਰਨੇ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ,
ਹਰ ਧਰਮੀ ਤੇ ਤਪ ਸਾਰਾ ਹੈ ਐਵੇਂ ਰੁਲ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ।
ਤਗਾਦੇ ਛੱਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਿਲਾ! ਲੇ ਲਾ ਹੁਸਨ ਦੀ ਤੂੰ,
ਰਹੇ ਇਸ ਦੁਆਰ ਤੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੁਸਨ ਪਰਫੁਲ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ।
ਗੁਨਹਗਾਰੀ ਤੈਂ ਧੋ ਹੋਸੀ, ਹੁਸਨ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਧੁਪ ਜਾਸੀ,
ਹੁਸਨ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਸੇਂ, ਹੁਸਨ ਘੁਲ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ।
ਸਿਦਕ ਦੀ ਰਾਸ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ, ਹੁਸਨ ਵਾਪਾਰ ਕਰਦਾ ਤੁਰ,
ਹੁਸਨ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚੇਂਗਾ, ਹੁਸਨ ਹੈ ਖੁਲ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ।
ਹੁਸਨ ਸੁਹਣੇ ਨੂੰ ਰਖ ਨਜ਼ਰੇ, ਹੁਸਨ ਦਿਲ ਦਾ ਵਧਾਈ ਜਾ,
ਹੁਸਨ ਦਰਬਾਰ ਜਾ ਮਿਲਸੇਂ, ਹੁਸਨ ਘੁਲ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ।

ਕਸੌਲੀ ੫-੯-੫੦]

ਹੇ ਅਸਲੀਅਤ

ਹੇ ਅਸਲੀਅਤ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਦੀ!
ਕਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਖੜਿਆ ਕਰ,
ਲਾਹ ਕੇ ਏਸ ਤੋਂ ਓਪਰੇ ਕਪੜੇ
ਰੰਗ ਆਪਣੇ ਨਿਖਰਿਆ ਕਰ।
ਮਤਾਂ ਕਿਤੇ ਓ ਅਸਲਾਂ ਵਾਲਾ
ਰੀਝ ਪਵੇ ਤੈਂ ਨਿਖਰੀ ਤੇ,
ਮਾਰ ਲਵੇ ਕੋਈ ਜੱਫਾ ਤੈਨੂੰ,
ਸਦਾ ਲਈ ਅਨਵਿਛੁੜਿਆਂ ਕਰ।

ਬੰਬਈ ੧੩-੨-੫੨]

ਖਿਮਾ ਸੰਜੋਅ

ਧਾਰੀ ਹੈ 'ਖਿਮਾ' ਮਾਨੋ ਧਾਰੀ ਹੈ 'ਸੰਜੋਅ',
ਢਾਲ ਰਖਯਾ ਕਾਰਨੀ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ਸੰਜੋਅ।
ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਵਾਰ ਖੜਗ ਖਿਮਾ' ਦੀ ਹਟਾਏ,
ਢਾਲ, ਤਲਵਾਰ, ਰਖਯਾਕਾਰੀ ਹੈ ਸੰਜੋਅ।
ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਚਾਨਣੇ ਦੀ ਚਿਮਨੀ ਹੈ ਖਿਮਾ,
ਐਸਾ ਗਯਾਨ ਦੇਂਵਦਾ ਏ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਲੋਅ।
ਠੰਢ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਏ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ਖਿਮਾ,
ਅੱਥਰੂ ਚਾਰ ਅਖੀਆਂ ਦੇ ਰੋਕੇ ਵਿੱਚ ਖਲੋਅ।
ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਪਰ ਅਉਖੀ ਹੈ ਖਿਮਾ,
ਸੂਰਮਾ ਜੋ ਧਾਰ ਏਸ, ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ਕੋਅ।
ਅਉਖਾ ਭਾਵੇਂ ਕੰਮ ਹੈ ਪੈ ਧਾਰੀਓ ਖਿਮਾ,
ਗਹਿਣਾ ਹੈ ਵਡਿਤ ਦਾ, ਫਕੀਰੀ ਦੀ ਸੰਜੋਅ।

ਕਸੌਲੀ ੬-੯-੫੦]

ਹੱਕ ਦੀ ਪਛਾਣ

ਸਭ ਕੋਈ ਹੱਕ ਪਛਾਣਦਾ-ਆਪਨਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕ।
'ਪਰ ਦਾ ਹੱਕ' ਪਛਾਣਦਾ, ਵਿਰਲਾ ਬੰਦਾ ਹੱਕ।
ਇਸ ਅਨਸਯਾਣੂ ਰਵਸ਼ ਤੋਂ, ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗ।
ਬਨ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ, ਕਉੜਤਣ ਲਾ-ਹੱਕ।
ਫ਼ਰਜ਼ ਪਛਾਣੇ ਆਪਣਾ, ਆਪਣੇ ਹਕ ਦੇ ਨਾਲ।
ਅਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਪਛਾਣਕੇ, ਫੇਰ ਪਛਾਣੇ ਹੱਕ।
ਧੱਕਾ ਧੋੜਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਸਭ ਦਾ ਚਿਤਵੋ ਸੁੱਖ।
ਦੁੱਖ ਨ ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਜੀਅ, ਕਰਨਾ ਨਾ 'ਨਾ-ਹੱਕ'।
'ਇਕ-ਤੁਲਨਾ' ਜਗ ਵਰਤਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੁੱਖ।
ਸਭ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਵਸੀ, ਸਭ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇ ਹੱਕ।

ਰਾਜ ਵਿਲਾ, ਕਸੌਲੀ ੨੭-੮-੫੦]

ਖ਼ਸ ਦੇ ਤੀਲੇ ਤੇ ਗੁਲਾਬ

ਖ਼ਸ ਦੇ ਤੀਲੇ ਬੋਲ ਪਏ ਤੇ ਮੱਧਮ ਧੁਨਿ ਇਕ ਲਾਈ :
'ਸੁਣ ਗੁਲਾਬ ! ਤੂੰ ਮਹਿਕ ਆਪਣੀ ਦੀ ਐਡੀ ਧੂਮ ਮਚਾਈ ?
"ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਰੀ ਮਹਿਕ ਹੈ ਰਬ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ,
"ਨੀਵੇਂ ਅਸਾਂ ਤੀਲਿਆਂ ਅੰਦਰ ਬੀ ਸੁਗੰਧਿ ਹੈ ਪਾਈ।"
ਖਿੜ ਗੁਲਾਬ ਨੇ ਹਸ ਹਸ ਤਕ ਤਕ ਨੀਵੀਂ ਨੀਝ ਲਗਾਈ,
ਆਖੇ : ਸੁਣੋ ! ਸਲਾਹੁਤ ਅਪਣੀ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨ ਭਾਈ,
"ਰਚਣਹਾਰ ਨੇ ਰੂਪ ਗੰਧਿ ਦੀ ਮੈਂ ਵਿਚ ਹੱਟੀ ਪਾਈ।
"ਮੈਥੋਂ ਉਚ ਜਾਤੀ ਦੀ ਬੁਲਬੁਲ ਕਦਰ ਓਸ ਆ ਪਾਈ,
"ਜੋ ਕੁਛ ਰੌਲਾ ਪਵੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬੁਲਬੁਲ ਧੂਮ ਮਚਾਈ,
"ਗਵੀਵਣਹਾਰ, ਗਵਾਵਣਹਾਰਾਂ ਸੁਹਣੀ ਮੌਜ ਬਣਾਈ,
"ਕਿਰਤਾਰਥ ਹੋ ਰਹੇ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਕੁਛ ਨ ਵਡਾਈ :"

ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਅੱਗ

ਬਲ ਪਊ ਅੱਗ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਭੜ ਭੜ 'ਅਨ-ਇਸ਼ਕੀ' ਸਭ ਸੱਟੀਂ ਸਾੜ,
ਆੜ ਆੜ ਜੋ ਲੁਕੇ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਫੜ ਫੜ ਇਸ ਭਾਂਬੜ ਵਿਚ ਵਾੜ।
'ਅਨ-ਆਪਾ' ਅਣਹੋਇਆ ਮੇਰਾ ਸੜ ਸੜ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਰਾਖ,
ਰਹਿਮਤ ਮੀਂਹ ਕਮਲਾ ਹੋ ਵੱਸੇ ਕੜ ਕੜ ਧੜ ਧੜ ਗਗਨਾ ਪਾੜ।
'ਮੈਂ ਤੇਰਾ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ' ਗਾਂਦਾ ਆਪਾ ਮੇਰਾ ਹੁਸਨ ਵਜੂਦ,
ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਵਰਨ ਇਕ ਵਰਨੀ ਰਹੇ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ਆੜ।
ਫੇਰ ਕਦੇ ਨ ਵਿੱਥ ਵਾਪਰੇ ਦੂਰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਦੇ ਨ ਹੋਇ,
ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀ, ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਚਰਨੀ ਐਸਾ ਵਾੜ।

ਦਿਲਗੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ

ਦਿਲਗੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ, ਦਿਲ-ਤੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਸੁੱਟ,
ਦਿਲਿ ਹੌਂਕੜਾਂ ਨਾ ਵੜਨਦੇ ਦਿਲ-ਝਵੀਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਜੜੋਂ ਪੁੱਟ।
ਘਾਟੇ ਨਫ਼ੇ ਦੁਖ ਸੁੱਖ ਆਕੇ ਘੇਰਦੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ
ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਦੁਖ ਜਾਣਗੇ ਸਭ ਖੁਦ ਨਿਖੁੱਟ।
ਰੰਞਾਣ ਨਾ ਇਸ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਇਸ ਸ੍ਰੀਫ਼ ਨੂੰ ਸੁਖ ਲੈਣ ਦੇ,
ਏ ਸ੍ਰੀਫ਼ ਤੇਰੀ ਜਿੰਦੜੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਆ ਨ ਮਾਰ ਕੁੱਟ।
ਭਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸ ਪਯਾਲਿਓਂ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਇਕ ਵਾਰ ਘੁਟ,
ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਪੀ ਫਿਰ ਸੁਾਦ ਲਾ ਲਾ ਪੀਂਵਦਾ ਹੋ ਜਾਇ ਗੁੱਟ।
ਮਹਿਫਲ ਲਗੇ ਰਸ ਰੰਗ ਦੀ ਦਫ਼ ਚੰਗ ਨਾਲੇ ਪੈ ਵਜਨ,
ਭੁਲ ਜਾਇ ਟੁਕ ਧੰਧਾਲ ਨੂੰ ਟੁਕ ਬੇਖੁਦੀ ਦੀ ਮੌਜ ਲੁੱਟ।
ਖੜ੍ਹਕੇ ਖ਼ੁਦੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਘੁੰਮ ਜਾ ਦੁਆਲੇ ਬੇਖ਼ੁਦੀ,
ਭੁਲ ਜਾਣ ਤਦ ਦਿਲਗੀਰੀਆਂ ਆਪੇ ਹੀ ਜਾਵਣਓ ਨਿਖੁਟ।
ਸੁਣ! ਏ ਨਸ਼ਾ ਜੇ ਪੀ ਲਵੇਂ 'ਸਦ ਹੋਸ਼' ਦਾ ਮਾਲਕ ਰਹੇ।
ਕਮ-ਅਕਲੀਆਂ, ਦਿਲ-ਤੰਗੀਆਂ ਸਭ ਜਾਣ ਛੁਟ, ਹਾਂ ਜਾਣ ਛੁੱਟ।

ਐਉਂ ਨਹੀਂ ਐਉਂ

ਪੀਣ ਲਗੀ ਭਰਿ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲਾ :
ਸੁਖ ਨੀਂਦੇ ਸਉਂ ਜਾਉਂ।
'ਦੁੱਖ ਵਿਛੋੜੇ' ਤੋਂ ਛੁਟ ਜਾਵਾਂ
ਅਪਣੀ ਅਲਖ ਮੁਕਾਉਂ।
ਦਰਦੀ ਹੱਥ ਕਿਸੇ ਦਰਦਣ ਦੇ
ਆ ਵੀਣੀ ਫੜ ਲੀਤੀ,
ਪਰਵਾਨੇ ਵਲ ਧਯਾਨ ਦੁਆ ਕੇ,
ਕਿਹਾ: 'ਐਉ ਨਹੀਂ ਐਉਂ।'

ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ

ਹੇ ਸੁੰਦਰ! ਹੇ ਸੁੰਦਰਮ੍! ਹੇ ਪੂਰਨ ਸਰਵੱਤ੍ਰ!
ਆਨੰਦਮ੍ ਆਨੰਦ ਤੂੰ! ਹੇ ਤੂੰ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤ੍ਰ!
ਹੈਂ ਤੂੰ, ਸੈਂ ਤੂੰ, ਹੋਵਸੇਂ; ਚੇਤਨਮ੍ ਚੇਤੰਨ,
ਲੀਲ੍ਹਾ ਤਉ ਅਨੂਪਮੰ ਚਿੱਤ੍ਰਮ੍ ਪਰਮ ਵਚਿੱਤ੍ਰ।
ਵਿਸਮਾਦਮ੍ ਵਿਸਮਾਦ ਹੈਂ ਤੇਰਾ ਖੇਲ ਪਰੇਮ,
ਪਾਦ ਪਦਮ ਪਰ ਬੰਦਨਾ, ਹੇ ਫਬਨਾ ਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ!
ਵੈਰਾਗਮ੍ ਅਨੁਰਾਗ ਤੂੰ! ਪ੍ਰੇਮੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪ੍ਰੇਮ!
ਬੰਦਊਂ ਬਾਰਮ੍ ਬਾਰ ਮੈਂ ਹੇ ਅਵਿਚਿੱਤ੍ਰ ਵਚਿੱਤ੍ਰ!
ਕਰਤਾ, ਭਰਤਾ, ਖੇਲਤਾ; ਖੇਲਤ ਰਹੋ ਅਲੇਪ,
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੁਰਖੋਤਮੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਧਰਤਿ ਨਖਯਤ੍ਰ!
ਸੁਹਣਿਆਂ ਦਾ ਸੁਹਣਾ ਤੁਈਂ, ਸਰਬ ਸੁਹਜ ਦਾ ਮੂਲ
ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਮ੍ ਤੈਂ ਸੁਹਜ ਦਾ ਸੁਹਜ ਜੁ ਵਿੱਚ ਜਗੱਤ੍ਰ
ਸ਼ਰਣਾਗਤ ਸ਼ਰਣਾਗਤਮ੍ ਸ਼ਰਣ ਸ਼ੂਰ ਹੋ ਆਪ,
'ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਰਣਿ' ਫਬਾਉ ਮੈਂ, ਹੇ ਸੁੰਦਰ ਛਬਿ ਚਿੱਤ੍ਰ!

ਆਯਾ ਹਾਂ ਪਯਾਰ ਕਰਨੇ

ਆਯਾ ਹਾਂ ਪਯਾਰ ਕਰਨੇ, ਕਰਸਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰਸਾਂ,
ਜੀਵਾਂ ਏ ਪ੍ਰੇਮ ਜੀਵਨ, ਵਿਚੇ ਪਿਆਰ ਟੁਰਸਾਂ।
ਕੋਈ ਜਿ ਵੈਰ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਤੇ ਤਰਸ ਮੈਂ ਖਾਵਾਂ
ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਪਯਾਰ ਕਰਨਾ, ਕਰਦਾ ਨ ਪਯਾਰ ਰੁਕਸਾਂ।
ਕੋਈ ਨ ਓਪਣਾ ਹੈ ਵੈਰੀ ਨ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ
ਕੀਤੀ ਬਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਿਰਦੇ ਕਦੀ ਨ ਧਰਸਾਂ।
ਕਰਕੇ ਪਿਆਰ ਦੱਸਾਂ, ਕਰਨਾ ਮੈਂ ਹਿਤ ਸਿਖਾਵਾਂ
ਮੁਰਦੇ ਜਿਵਾਇ ਦੇਸਾਂ ਜੀਵਨ ਪਰੇਮ ਭਰਸਾਂ।

ਖ਼ੁਦੀ ਤੇ ਬੇਖ਼ੁਦੀ

ਖ਼ੁਦ 'ਖ਼ੁਦੀ' 'ਮਰਕਜ਼ ਖ਼ੁਦੀ', ਮਰਕਜ਼ ਤੇ ਟਿਕਕੇ ਸੁਹਣਿਆਂ !
ਘੁੰਮ ਜਾਹ ਦੁਆਲੇ ਖ਼ੁਦੀ ਦੇ, ਮਰਕਜ਼ ਤੇ ਆਪਣਾ ਰੱਖ ਪਾਵ।
ਮਰਕਜ਼ ਟਿਕੇ ਟਿਕ ਖੇਲਣਾ, ਇਹ ਖੇਲ ਹੈ 'ਨਟ-ਰਾਜ' ਦੀ
ਇਕ ਪਦ ਮਰਕਜ਼ ਟਿਕੇ, ਘੁੰਮ ਜਾਇ ਦੁਆਲੇ ਦੂਜ ਪਾਵ।
ਤੂੰ ਦੇਖ ਪੇੜ ਗੁਲਾਬ ਨੂੰ: ਜੋ ਟਿਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਤੇ,
ਖੇੜੇ ਵਸੇਂਦਾ ਆਪ ਹੈ, ਖੇੜੇ ਸੁਗੰਧੀ ਦਏ ਲਾਵ।
ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਥਿਦ ਕੇ ਮਰਕਜ਼, ਅਪਣੇ ਮਰਕਜ਼ ਤੇ ਘੁੰਮੇ
ਦੇਖ ਧਰਤੀ ਲਹਿ ਲਹੀ, ਹੈ ਜੀਵ ਪਾਲੇ, ਦਏ ਚਾਵ।
ਘੁੱਥੀ ਜੁ ਬਿਜਲੀ ਮਰਕਜ਼ੋਂ, ਮਰਕਜ਼ ਢੂੰਡੇਦੀ ਹੈ ਫਿਰੇ
ਗਗਨਾਂ ਚੜੀ ਬੀ ਤੜਫਦੀ, ਡਿੱਗੇ ਤਾਂ ਮਰਕਜ਼ ਵੱਲ ਜਾਵ।
ਮਰਕਜ਼ ਖ਼ੁਦੀ ਦਾ ਭਾਲਕੇ ਓਸੇ ਤੇ ਹੈ ਟਿਕ ਜਾਵਣਾ,
ਦੂਜੀ ਖ਼ੁਦੀ ਨੂੰ ਫੇਰਨਾ, ਬੇਖ਼ੁਦੀ ਦਾ ਹਈ ਭਾਵ।
ਬੇਖ਼ੁਦੀ ਯਾਦਾਂ ਦੀ, ਸਖੀਏ ! ਲਿਵ ਵਿਖੇ ਲੈ ਜਾਂਵਦੀ,
ਹਾਂ, ਹੋਸ਼ ਉੱਚੀ ਲਾ ਦਏ, ਮਰਕਜ਼ ਦਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਟਿਕਾਵ।
ਮੂਰਛਾ, ਬੇਹੋਸੀਆਂ ਨਾ ਬੇਖ਼ੁਦੀ ਕਰ ਜਾਣੀਓ,
ਢੱਠੇ ਦਿਲਾਂ ਕਮਜੋਰੀਆਂ, ਨਾ ਬੇਖ਼ੁਦੀ ਦਾ ਦਿਓ ਨਾਵ।
ਮੂਸਾ ਨੇ ਕਹਿਆ ਤੂਰ ਤੇ, 'ਰੱਬਾ ! ਦਿਖਾ ਮੂੰਹ ਆਪਣਾ',
ਅਵਾਜ਼ ਆਈ, 'ਮੈਂ ਅਹਾਂ' ਕਿ 'ਮੈਂ ਅਹਾਂ' ਤੂੰ ਤਾਬ ਲਿਆਵ।
ਤਾਬ ਨਾ ਸੋ ਝੱਲਣੇ ਦੀ ਡਿਗ ਪਿਅੰਬਰ ਸੀ ਪਿਆ
'ਬੇਖ਼ੁਦੀ' ਸੀ ਹੋ ਗਈ ਜਦ 'ਬਾ-ਖ਼ੁਦਾ' ਸੀ ਹੋ ਗਿਆਵ।

ਲੈ ਚਲ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼

ਲੈ ਚੱਲ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼, ਪੀਆ ਹੁਣ,
ਲੈ ਚੱਲ ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼।
ਦੇਸ਼ ਬਿਦੇਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਅਪਣਾ,
ਤੇਰਾ ਦੇਸ਼ ਸੁਦੇਸ਼।
ਅੰਗਨ ਹੋ ਪਰਦੇਸ਼ ਗਿਆ ਏ,
ਓਪਰੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ੇਸ਼।
ਲੈ ਚੱਲ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼, ਪੀਆ ! ਹੁਣ,
ਲੈ ਚੱਲ ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼।
ਸਖੀ ਸਹੇਰੀ ਲਗਣ ਬਿਗਾਨੀ,
ਹੱਸਣ ਖਿੜਨ ਕਲੇਸ਼।
ਲਗੇ ਨ ਦਿਲ ਕਿਸਿ ਆਹਰੇ ਲਾਇਆਂ,
ਜਾਂਦੀ ਕੁਈ ਨ ਪੇਸ਼।
ਲੈ ਚੱਲ ਕੋਲ ਤੇ ਕੋਲੇ ਰੱਖੀਂ,
ਰਖੀਂ ਕੋਲ ਹਮੇਸ਼।
ਲੈ ਚੱਲ ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼, ਪੀਆ ਹੁਣ,
ਲੈ ਚੱਲ ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼।

ਰਿਵੀ ਸੁਹਾਵੀ

ਬੜੀ ਤੜਕੇ ਰਿਵੀ ਆਈ ਸੁਹਾਈ,
ਕਹੇ, ਤੈਂ 'ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰੀਤਮ' ਛੋਂ ਹਾਂ ਆਈ।
ਹੁਈਆਂ ਸੀਤਲ ਛੁਹ ਉਸ ਖੁਨਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ।
ਤੁਧੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਓਹ ਖੁਨਕੀ ਲਿਆਈ।
ਬਿਖਰ ਰਹੀਆਂ ਸੀ ਜ਼ੁਲਫਾਂ ਲਾਲ ਸੰਦੀਆਂ,
ਲਗੇ ਗਲ ਨਾਲ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹ ਛੋਹ ਪਾਈ।
ਉਹ ਖੁਸ਼ਬੋਈ ਲਜਾਈਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ,
ਉਠੀ ਬਿਸਤਰ ਤੋਂ ਲੈ ਲਾਲਨ ਤੋਂ ਆਈ।
ਸੁਗੰਧੀ ਲਾਲ ਦੀ ਲੈ ਝੂਮ ਆਣੀ।
ਕਿਸਲ ਜਗਰਾਤਿਆਂ ਦੀ ਫਿਸਲ ਜਾਈ।
ਕਈ ਨਖਰੇ ਅਦਾਵਾਂ ਨਾਜ਼ ਉਸਦੇ,
ਲੁਕਾ ਵਿਚ ਚਾਲ ਅਪਨੀ ਲੈ ਹਾਂ ਆਈ।
ਤੁਧੇ ਨੂੰ ਲਾ ਦਿਆਂ ਗਮਜ਼ੇ ਅਨਯਾਲੇ,
ਹੁਕਮ ਪੰ ਜਾਇ ਹੁਸਨਾ ਦੀ ਜੋ ਜਾਈ।
ਉਹ ਨਰਗਸ ਵਾਂਙ ਮਸਤੇ 'ਨੈਣ-ਪ੍ਰੀਤਮ'
ਨਜ਼ਰ ਇਕ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ ਆਲਸਾਈ।
ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਨ ਉਠੀਕੇ ਉਸ ਨਜ਼ਰ ਦਾ,
ਜਿਨੇ ਛਹਿਬਰ ਹੈ ਨੂਰਾਂ ਦੀ ਲਗਾਈ।
  ਸਬਾ ਦੇਂਦੀ ਸੁਨੇਹੇ ਲੰਘ ਗਈ ਓ,
  ਗਈ ਹੁਸਨਾਂ ਦੀ ਕੋਮਲ ਛੁਹ ਲਗਾਈ।

ਬ ਬਈ ੨੯-੨-੫੦]

ਮੁਸ਼ਕੀ ਬਹਾਰ

ਤੇਰੇ ਬਗੀਚੇ
ਮੁਸ਼ਕਿਆ ਏ ਬੇਦ-ਮੁਸ਼ਕ
ਖਿੜ ਪਈਏ ਬਹਾਰ,
ਮੈਂ ਸੁਣਿਐਂ
ਅਤਾਰ ਆ ਪਹੁੰਚਾ ਤੈਂ ਦੁਆਰ,
ਵੜ ਗਿਆ ਬਗੀਚੇ
ਤੋੜ ਲਵੇਗਾ ਫੁੱਲ
ਲੁਟ ਲਏਗਾ ਬਹਾਰ।
ਪਾਏਗਾ ਦੇਗ, ਚਾੜ੍ਹੇਗਾ ਭੱਠੀ
ਖਿੱਚ ਲਊ ਸੁਗੰਧੀ
ਫੇਰ ਮਾਰੂ ਵਗਾਹ ਕਰਕੇ ਫੁੱਲਾ ਦਾ ਫੋਗ
ਕਰਕੇ ਭੁਲਾਂ ਦਾ ਸੋਗ।
ਹੁਣ ਵੇਲਾ ਏ, ਹੋ ਹਸ਼ਯਾਰ!
ਖਬਰਦਾਰ! ਖਬਰਦਾਰ!
ਆਪਣੀ ਮੁਕਸ਼ੀ ਬਹਾਰ, ਰੱਖੀਂ ਸੰਭਲ ਸਭਾਲ।
ਉਠ ਕਰ ਅਰਦਾਸ
'ਸਾਈਆਂ! ਨਜ਼ਰ ਟਪਾਰ, ਲਗੇਨ ਮੇਰੀ ਬਹਾਰ,
'ਰਹੇ ਮੁਸ਼ਕੀ ਹਮੇਸ਼।'
ਮੇਰੇ ਸਾਂਈਆਂ! ਹਮੇਸ਼।

ਕਸੌਲੀ ੧੨—੯—੫੨]

ਕਰੇਂ ਅੱਛਾ ਸਦਾ ਅੱਛਾ

ਕਰੇਂ ਅੱਛਾ, ਕਰੇਂ ਅੱਛਾ, ਕਰੇਂ ਜੋ ਕੁਛ ਸਦਾ ਅੱਛਾ,
ਕਹਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਦਾ ਅੱਛਾ, ਜੁ ਕਰਸੇਂ ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਅੱਛਾ।

ਕਰੇਂ ਅੱਛਾ, ਕਹਾਂ ਅੱਛਾਂ, ਮੈਂ ਮਨ ਵਿਚ ਬੀ ਮਨਾਂ ਅੱਛਾ,
ਲਗੇ ਅੱਛਾ, ਲੁਆ ਅੱਛਾ, ਕੀਆ ਤੇਰਾ ਸਦਾ ਅੱਛਾ।

ਵੰਡੀਵੇ ਖੈਰ ਦਰ ਤੇਰੇ, ਕਹਿਣ ਅੱਛੇ ਇਹ ਗਲ ਅੱਛੀ,
ਪਵੇ ਇਹ ਖੈਰ ਮੈਂ ਝੋਲੀ, ਤਿ ਕਰ ਇਸਦੀ ਸਦਾ ਰੱਛਾ।

ਪਏ ਗੁੰਝਲ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ, ਵਲੇਵੇਂ ਦਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ,
ਜਿਨੂੰ ਪਰਖੋ ਉਹੀ ਗੁੱਛਾ, ਉਹੋ ਹੈ ਫੇਣੀਆਂ ਲੱਛਾ।

ਰਜ਼ਾ ਤੇਰੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ, ਕਿ ਮਰਜ਼ੀ ਰਖ ਰਜ਼ਾ ਤੋਂ ਵੱਖ,
ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਪੈਣ ਵਲ ਤੇ ਵਲ, ਬਣੇ ਏ ਰੀਝਲਾਂ ਲੱਛਾ।

ਨਿਕਲ ਜਾਵਣ ਏ ਵਲ ਸਾਰੇ, ਤੇਰੀ ਇਕ ਮੇਹਰ ਦਾ ਸਦਕਾ,
ਲਗਾ ਦੇਵੇਂ ਕਲਸ਼ ਆਪਣੀ, ਖਿਚਾ ਦੇਵੇਂ ਖਿਚਾਅ ਅੱਛਾ।

ਉਲਝ ਮਨ ਦੇ ਸੁਲਝ ਜਾਵਨ, ਖੁਲਣ ਗੁੰਝਲ ਖਿੜਨ ਲੱਛੇ,
ਸਰਲ ਹੋ ਜਾਇ ਮਨ ਸੂਛਾ, ਬਨਾ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦਾ ਅੱਛਾ।

ਕਰੇਂ ਅੱਛਾ, ਕਹਾਂ ਅੱਛਾ, ਰਹਾਂ ਅੱਛਾ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ
ਲੁਆ ਮਿਠੀ ਰਜ਼ਾ ਆਪਣੀ, ਕਿ ਤੂੰ ਹੈ ਰੱਬ ਮਿਠਾ ਅੱਛਾ।

ਕਸਲੀ ੨੯—੮—੫੦]

ਬੁਲ ਬੁਲ

ਮੈਂ ਗੀਤ ਅਪਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਸੁਣਾਨੀ,
ਨਾ ਮੰਗਦੀ ਮਾਯਾ, ਨਾ ਕਦਰ ਹਾਂ ਕਾਨੀ,
ਮੈਂ ਗੀਤ ਅਪਨਾ ਹਾਂ ਆਪੂੰ ਨੂੰ ਸੁਣਾਵਾਂ,
ਤੇ ਦਸਤਕ ਓਂਸਦੇ ਹਾਂ ਦਰ ਤੇ ਲਾਵਾਂ।
ਜੋ ਬਿਨ ਕੰਨਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੰਨ ਵਾਲਾ,
ਗ਼ਨੀ ਸੁਣਨੋਂ, ਪੈ ਕੂਲੇ ਮੰਨ ਵਾਲਾ।
ਜੋ 'ਚੁਪ-ਨਗ਼ਮੇਂ' ਕਿ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ,
ਜੋ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਾਗਦੇ ਕਿ ਸੌਂ ਰਹੇ ਹਨ।
ਉ ਸੁਣ ਲੈਂਦਾ ਪੈ ਮਾਨੋ ਅਨਸੁਣੇ ਹਨ,
ਕਦੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਉਸ ਸੁਣੇ ਹਨ,
ਕਦੇ ਮੇਰੀ ਜੋ ਇਹ ਨਗ਼ਮਾ-ਸਰਾਈ,
ਜਿਹਦੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਕ ਰਾਈ,
ਕਿਸੇ ਇਕ ਮੌਜ ਅਪਨੀ ਵਿਚ ਆਕੇ-
ਸੁਣੇ ਉਸਨੇ ਸੰਗੀਤ ਅਪਨੀ ਰਲਾਕੇ,
ਤਦੋਂ ਬੇਮੁਲ ਇਹ ਨਗ਼ਮਾ-ਸਰਾਈ,
ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਲਹਿਰ ਉਮਡੇਗੀ ਆਈ।
ਨਾ 'ਸੋਜ਼ੇ ਦਿਲ' ਸੁਣਾ ਬੁਲਬੁਲ ਤੂੰ ਗਾਕੇ,
ਨਾ "ਖ਼ੂਨੇ ਦਿਲ" ਅਥਰੂ ਬਣਾਕੇ,
ਮਤਾ ਹੋ ਜਾਏ ਰਾਜ਼ੇ-ਦਿਲ ਓ ਅਫ਼ਸ਼ਾ,
ਜੋ ਰਖਯਾ ਸੀ ਲੁਕਾ, ਪਿਨਹਾ ਹੀ ਪਿਨਹਾ।
ਲਿਆ ਸੁਣ ਖ਼ਾਰ ਨੇ ਜੋ ਰਾਜ਼ ਲੁਕਿਆ,
ਲਪਕ ਸੀਨੇ ਚੁਭੇ, ਨ ਜਾਇ ਰੁਕਿਆ।
'ਗ਼ਮੇ ਦਿਲ' ਫ਼ਿਰ ਬਹੇਗਾ ਖ਼ੂਨ ਹੋ ਹੋ,
ਕਿ 'ਜ਼ਖ਼ਮੇ ਵਿਨ੍ਹ' ਨਾ ਸ਼ੱਕੇਗਾ ਭੀ ਰੋ ਰੋ।

ਕਸੌਲੀ ੯-੮-੫੩]

ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ

ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ, ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ, ਮਿੱਠੀ ਲਗੇ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ,
ਮਰਜ਼ੀ ਮਿਰੀ ਸੁਰ ਕਟ ਲਏਂ ਤੂੰ, ਨਾਲ ਅਪਨੀ ਦੇ ਰਜ਼ਾ।
ਦੋਵੇਂ ਸੁਰਾਂ ਇਕ ਹੋ ਵਜਨ, ਕੈਸਾ 'ਸੁਰੀਲਾ' ਰਾਗ ਹੋ,
ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਫਿਰ ਲੋੜ ਨਾ, ਕ੍ਰਾਮਤ ਕਰੇ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ।
ਰਾਗ ਇਹ ਵੈਰਾਗ ਹੋਕੇ, ਰਾਗ ਮਿੱਠਾ ਛਿੜ ਪਵੇ,
ਵੈਰਾਗ ਕਉੜੱਤਣ ਹਿਰੇ, ਮਿੱਠਤ ਭਰੇ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ।
ਤਾਰੇ ਨ ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਸੂਰਜੇ, ਗੁੱਸੇ ਹੁਏ ਤੁਰ ਜਾਂਵਦੇ,
ਚਾਨਣੀ-ਸੁਰ ਆਪਣੀ, ਵਿਚ ਮੇਲ ਦੇ ਸੂਰਜ ਰਜ਼ਾ।
ਲੋਅ ਤਾਰਿਆਂ ਵਾਲੜੀ, ਵਿਚ ਧੁੱਪ ਦੇ ਮਿਲ ਜਾਂਵਦੀ.
ਮਰਜ਼ੀ ਮਿਰੀ ਰਲ ਜਾਏ ਤੀਕੂੰ, ਸੁਹਣਿਆ ! ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ।
ਹੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸੁਹਣਿਆਂ ! ਸਾਡੇ ਨ ਐਪਰ ਵੱਸ ਹੈ,
ਸੂਰਜ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ੁਦ ਆ ਮਿਲੋ ਮਰਜ਼ੀ ਰਲਾ ਲਓ ਵਿਚ ਰਜ਼ਾ।
ਬੇਸੁਰੀ ਸਾਡੀ ਹਟਾਵੋ, ਇਕ ਸੁਰੀ ਦੇਵੋ ਲਗਾ,
ਮਰਜ਼ੀ ਅਸਾਡੀ ਲੀਨ ਹੋ, ਇਕੋ ਰਹੇ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ।
ਜਲ ਧਰਤੀਓਂ ਜੋ ਭਾਫ ਉਠੇ 'ਸਮੁੰਦਰ ਭਾਫ' ਉਸ ਆ ਮਿਲੇ।
ਦੋਏ ਮਿਲਿ ਵਰਖਾ ਕਰਨ, ਇਉਂ ਮੇਲ ਮਰਜ਼ੀ ਵਿਚ ਰਜ਼ਾ।

ਕਸੌਲੀ ੧੦-੯-੫੦]

ਉਮੈਦਵਾਰ

ਵਿਚ ਆਸ਼ਾ ਦੇ ਰਹੇ ਉਮੈਦਵਾਰ,
ਨ ਮਿਲੇ ਇਨਸਾਨ ਬਣਕੇ ਆ ਤੁਸੀਂ,
ਨ ਮਿਲੇ ਰੱਬ ਬਣਕੇ ਜਾ ਅਸੀਂ।

ਮਿਲ ਜਿ ਪੈਂਦੇ ਜਾਣੀਏ ਕੀਹ ਹੋਂਵਦਾ!
ਰੱਜ ਜਾਂਦੀ ਆ ਕੁਈ, ਦਿਲ ਭੱਜਿਆ ਸੌਂ ਜਾਂਵਦਾ।
ਤੇਰੀਆਂ ਉਡੀਕਾਂ ਰਖਿਆ ਹੈ ਜਾਗਦੇ
ਦਿਲ ਨੂੰ ਉਮਾਹੀ ਰਖਿਆ ਵਿਚ ਤਾਂਘ ਦੇ।

ਸਾਈਆਂ!
ਨ ਮੁੱਕੇ ਤਾਂਘ ਏ ਦਰਸ਼ਨ ਬੀ ਸਾਨੂੰ ਦੇਵਣਾ,
ਦੇ ਦਰਸ ਰੱਜ ਨ ਦੇਵਣੀ
ਵਿਚ ਪਯਾਰ ਸਦ ਉਮਲੇਵਣਾ।

ਪ੍ਰਿਯ ਰੂਪ ਤੇਰਾ ਆਖਦੇ
ਸਾਈਆਂ! ਅਸਾਂ ਪਿਆਰਨਾ।
ਸਾਥੋਂ ਪਿਆਰ ਕਰਾਵਨਾ,
ਮਿਲਕੇ ਬੀ ਪਯਾਰ ਕਰਾਵਨਾ।

ਚੌਬਰੀ ੨੮-੧੨-੫੪]

ਦੇਹੀ-ਜਿੰਦ-ਰੂਹ

ਦੇਹੀ—ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਅਭਿਮਾਨ ਦੇ ਬੋਲ ਉਠੀ, ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਨ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਲੋਕੋ !
ਤੁਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਤੇ ਕੰਮ ਮੈਂ ਸੁਾਰਦੀ ਹਾਂ ਖਾਂਦੀ ਪੀਂਦੀ ਤੇ ਕਰਾਂ ਬਹਾਰ ਲੋਕੋ !
ਸੁਹਣਾਂ ਗਾਉਂਦੀ ਤੇ ਮਹਿਕਾਂ ਸੁੰਘਦੀ ਮੈਂ, ਧੁਨਾਂ ਸੁਣਾਂ ਤੇ ਕਰਾਂ ਵਿਹਾਰ ਲੋਕੋ !
ਆਪ ਸੁਖ ਪਾਵਾਂ ਚਾਹਾਂ ਸੁਖ ਦੇਵਾਂ, ਮੇਰਾ ਉੱਚੜਾ ਹੈ ਬਲਕਾਰ ਲੋਕੋ !

ਜਿੰਦ—ਦੇਹੀ ਅੰਦਰੇ ਲੁਕੀ ਸੀ ਜਿੰਦ ਬੈਠੀ ਸਹਿਜੇ ਬੋਲਕੇ ਆਖਦੀ : ਹੋਸ਼ ਵਾਰੀ !
ਐਡੇ ਉੱਚੜੇ ਬੋਲ ਨ ਬੋਲ ਦੇਹੀਏ!ਅਪਨੀ ਅਸਲ ਦੀ ਕਰੀਂ ਪਛਾਣ ਪਯਾਰੀ !
ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਨ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਆਪਣਾ, ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਨ ਗਿਆਨ ਦੀ ਤਾਨ ਸਾਰੀ ।
ਪੱਥਰ ਵਾਂਙ ਤੂੰ ਪਈ ਨ ਹੱਲ ਸੱਕੇਂ, ਦੋਹੁੰ ਦਿਨਾ ਵਿਚ ਜਾਇ ਤੈਂ ਆਬ ਮਾਰੀ ।

ਦੇਹੀ—ਕੌਣ ਬੋਲਦਾ ਕੋਠੜੀ ਕਿਸੇ ਲੁਕਿਆ ? ਮੈਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਨਿਕਾਰੜੀ ਮੈਂ ।
ਬਾਹਰ ਆ ਖਲੋ ਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਤੂੰ ਚੰਗੀ ਕਰਾਂ ਪਛਾਣ ਤੁਹਾਰੜੀ ਮੈਂ ।
ਕੋਈ ਰੂਪ ਨ ਰੰਗ ਅਕਾਰ ਤੇਰਾ, ਦੱਸੀ ਸੂਰਤ ਨ ਕਦੇ ਪਿਆਰੜੀ ਤੈਂ ।
ਵਾਜ ਗੂੰਜ ਵਾਙੂ ਕਿਤੋਂ ਆਂਵਦੀ ਤੂੰ, ਕੋਈ ਕਾਰ ਨ ਕਦੇ ਸੁਆਰੜੀ ਤੈਂ ।

ਜਿੰਦ—ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੁੱਤ ਕਲਬੂਤ ਨਿਰਜਿੰਦ ਦੇਹੀਏ !ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਤੂੰ ਅਗਨ ਦਾ ਭੋਗ ਹੋਵੇਂ ।
ਵੇਖਣ ਸੁਣਨ ਤੇ ਸੁੰਘਣ ਦੇ ਅੰਗ ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਨ ਕਿਸੇ ਹੀ ਜੋਗ ਹੋਵੇਂ ।
ਮੇਰੇ ਤੇਜ ਕਰਕੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੀ ਤੂੰ, ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਤੂੰ ਸੁੱਕੜਾ ਫੋਗ ਹੋਵੇਂ ।
ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਤੈਂ ਸਾੜਦੇ ਲੱਕੜਾਂ ਤੇ, ਹਿੱਕੇ ਦੱਬ ਦੇਂਦੇ, ਘਰੀਂ ਸੋਗ ਹੋਵੇ ।

ਦੇਹੀ—ਬਹੁਤਾ ਮਾਣ ਤੂੰ ਤੇਜਦਾ ਕਰੇਂ ਜਿੰਦੇ, ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਸਯਾਣਦਾ ਹੈ ?
ਮੇਰੇ ਆਸਰੇ ਕਰੇਂ ਬਾਹਰ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭੋਗ ਕਿਹੜਾ ਤੈਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ !

ਰੂਹ—ਝਗੜਾ ਦੇਖ ਕੇ ਦੁਹਾਂ ਦਾ ਰੂਹ ਹੱਸੀ, ਹੱਸ ਦੁਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਲੜੋ ਨਾਂਹੀਂ ।
ਦੋਵੇਂ ਸੋਂਭਦੇ ਹੋ ਖੰਡ ਖੀਰ ਵਾਂਙੂ, ਆਪੋ ਵਿਚ ਕਰ ਈਰਖਾ ਸੜੋ ਨਾਂਹੀਂ ।
ਜੋੜ ਦੁਹਾਂ ਦਾ ਧੁਰਾਂ ਤੋਂ ਰੱਬ ਕੀਤਾ, ਮੇਲਣਹਾਰ ਦੇ ਨੁਕਸ ਹੁਣ ਫੜੋ ਨਾਂਹੀਂ ।
ਨਾਲ ਪਯਾਰ ਦੇ ਕਰੋ ਵਿਹਾਰ ਚੰਗੇ, ਗਲ ਗਲ ਤੇ ਆਪ ਵਿਚ ਅੜੋ ਨਾਂਹੀਂ ।
ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਕਿਰਪਾਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਖਾਤਰੇ ਜੰਗ ਰਚਾਇਆ ਹੈ ।
ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਤਾਰੇ ਪੌਣ ਤੇਜ ਪਾਣੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂਰ ਦਾ ਰੰਗ ਖਿੜਾਇਆ ਹੈ ।
ਮੰਦਰ ਦੇਹਿ ਰਚਾਈ ਮੈਂ ਵੱਸਣੇ ਨੂੰ ਤਾਣ ਜਿੰਦ ਦਾ ਵਿਚ ਰਚਾਇਆ ਹੈ ।
ਜੀਉਂਦਾ ਠਾਠ ਬਣਾਇਆ ਮੈਂ ਵਾਸਤੇ ਨੂੰ, ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸਾਂ ਮਿਲਾਇਆ ਹੈ ।
ਜਿੰਦ ਦੇਹ ਦੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵੱਸਣਾ ਹੈ, ਐਪਰ ਵੱਸਣਾ ਵਾਂਙ ਪੰਧਾਊਆਂ ਦੇ ।
ਏਥੇ ਵੱਸ ਮੈਂ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਐਪਰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਵਾਂਙ ਸਾਊਆਂ ਦੇ ।
ਤਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਰੱਖਣੀ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ, ਨੇਹੁੰ ਲਗਣ ਨ ਨਾਲ ਬਟਾਊਆਂ ਦੇ ।
ਖੱਟੀ ਖੱਟਣੀ ਨੇਕੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੀ ਕਾਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ ਘਰ-ਗੁਆਊਆਂ ਦੇ ।
ਸੁਣੋਂ ਜਿੰਦ ਤੇ ਦੇਹਿ ਇਹ ਗਲ ਮੇਰੀ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਸੁਹਾਵਣੀ ਹੈ ।
ਜਿੰਦ ਬਹੁਤ ਸੁਹਾਉਣੀ ਸੱਤਿਆ ਹੈ, ਦੇਹਿ ਰੰਗਲੀ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਣੀ ਹੈ ।
ਕੁਦਰਤ ਪਯਾਰੀ ਤੇ ਭੂਮਿ ਰੰਗਾਵਲੀ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਸਭ ਡਰਾਉਣੀ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਤਾਰ ਇਕ ਸੁਰਾ ਇਕ ਰੰਗ ਕਰਦੀ ਰਚੀ ਰੱਬ ਦੀ ਸਭ ਲੁਭਾਉਣੀ ਹੈ ।

ਪੰਥ ਜਗਾਵਾ

੧ ਲੱਛਣ ।

ਐ ਕੌਮ ਵਾਹਦਾਨੀ ਨੇਕੀ ਕਮਾਨ ਵਾਲੀ !
ਅੱਕਾਲ ਦੇ ਕਲੰਤੀ ਭਾਣੇ ਮਨਾਣ ਵਾਲੀ !
ਐ ਕੌਮ ਸੂਰਿਆਂ ਦੀ, ਐ ਜ਼ਾਤ ਅਸ਼ਰਫਾਂ ਦੀ !
ਦੁਖੜੇ ਪਰਾਏ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਓਠਾਣ ਵਾਲੀ !
ਐ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਵਾੜੀ, ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਬਗੀਚੀ !
ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲਾਈ, ਨੌਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪਾਲੀ !

੨ ਗੁਣ ।

ਐ ਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਖੂਨੋਂ ਸਿੰਜੀ ਹੋਈ ਕਿਆਰੀ !
ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਮਿਲਾਣ ਵਾਲੀ !
ਨੇਕੀ ਦੀ ਯਾਦਗੀਰਾ, ਬਦੀਆਂ ਭਲਾਣ ਵਾਲੀ !
ਉਪਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮਾਤਾ, ਬੱਧੇ ਛਡਾਣ ਵਾਲੀ !
ਐ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ਮਅ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ !
ਐ ਦੀਨ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਘੁਮਾਣ ਵਾਲੀ !
ਐ ਕੌਮ ਸਦਕਾਂ ਦੀ, ਐ ਕੌਮ ਸਾਬਰਾਂ ਦੀ !
ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਝੱਲ ਕੇ ਬੀ ਘਬਰਾ ਨ ਜਾਣ ਵਾਲੀ !

੩ ਕਰਤਵਯ ।

ਐ ਤੇਜ ਦੀ ਭਵਾਨੀ ! ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜ ਰਾਣੀ !
ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਵਖ ਹਾਨੀ ਖੰਡਾ ਉਠਾਣ ਵਾਲੀ !

ਐ ਮੋਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਚੀ, ਐ ਹੀਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪੱਕੀ,
ਲਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮਹਿੰਗ ਮੁਲੀ, ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲੀ !
ਐ ਰਾਜ ਜੋਗ ਵਾਲੀ, ਮ੍ਰਿਗਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਭਾਰੂ,
ਐ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਲੋਹਾ ਬਿਠਾਣ ਵਾਲੀ !
ਐ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਐ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਰਖਯਕ !
ਐ ਬੇਕਸਾਂ ਦੀ ਬਾਜ਼ੂ ਬਨਕੇ ਬਚਾਣ ਵਾਲੀ !
ਅਬਦਾਲੀਆਂ ਤੇ ਬਿਜਈ ਦੁੱਰਾਨੀਆਂ ਤੇ ਹਾਵੀ
ਖੰਡਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਖੁੰਢਾ ਕਰਾਣ ਵਾਲੀ !

੪ ਉਪਕਾਰ ਸਮਰਣ ।

ਐ ਕੌਮ ਖਾਲਸਾਈ ! ਆਈ ਹੈ ਕੀ ਤਬਾਹੀ ?
ਜਾਗੀ ਨ ਨੀਂਦ ਕਰਕੇ, ਜਦ ਦੀ ਲਈ ਨਿਹਾਲੀ ।
ਉਠ ਯਾਦ ਕਰ ਓ ਵੇਲਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਸੀ ਐ ਪਰ ਤੂੰ,
ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੋਈ, ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ।
ਸੁਸਤੀ ਸੀ ਦੂਰ ਕੋਹਾਂ ਉਪਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ,
ਦੇਸਾਂ ਤੇ ਝੂਲਦਾ ਸੀ ਝੰਡਾ ਤੇਰਾ ਅਕਾਲੀ ।
ਗੋਦੀ ਤਿਰੀ ਦੇ ਸੂਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਬਚਾ ਰਹੇ ਸੇ,
ਕਯਾ ਜਾਨ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਖੰਡਾ ਤੇਰਾ ਨਿਰਾਲੀ ।
ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੇ ਲਾਏ ਮਲੱਮ ਦਿਲ ਦੇ ਗੁਬਾਰ ਧੋਤੇ,
ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦਰਦ ਵੰਡੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਮ ਪਾਲੀ।
ਆਪਣੇ ਤੇ ਦੁਖ ਸਹਾਰੇ, ਸੀਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਠਾਰੇ ।
ਮਸ਼ਕੂਰ ਹੈ ਖੁਦਾਈ ਜੈਸੀ ਤੂੰ ਘਾਲ ਘਾਲੀ ।
ਤੂੰ ਵਸੀਓਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਵਾਸ ਵਾਂਗੂ
ਦੁਨੀਆ ਵਸਾ ਕਿਹਾ ਸੀ ਤੇਰਾ ਖਿਆਲ ਆਲੀ ।
ਸ਼ਰਵਤ ! ਤੇਰੀ ਨੂੰ ਖਲਕਤ ਲੈਂਦੀ ਰਈ ਉਧਾਰ
ਅਜ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਦਰ ਦਰ ਦੇ ਹਨ ਸਵਾਲੀ ।

੫ ਸੁਚਨਾ।

ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਹਮਿੱਜਤ ? ਹਿੰਮਤ ਨੂੰ ਹੋ ਗਿਆ ਕੀ ?
ਵਹਦਤ ਪਰਸਤ ਤੇਰੇ ਕਿੱਥੇ ਲੁਕੇ ਅਕਾਲੀ ?
ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਪੀਲਾ ਪਿਆ ਹੈ ਚਿਹਰਾ,
ਕਿਸ ਮਾਂਦਗੀ ਨੇ ਮਾਰੀ ? ਆਈ ਕਿਹੀ ਬਿਹਾਲੀ ?
ਤੂੰ ਹੋਕੇ ਬਟਿਕਾਣਾ ਦਰ ਦਰ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈਂ
ਬਚੜੇ ਤੇਰੇ ਨੇ ਰੁਲਦੇ ਅੱਜ ਟਡਦੇ ਹਥਾਲੀ।
ਤੂੰ ਬੇਖ਼ੁਦੀ ਦੀ ਕੈਦਣ, ਤੂੰ ਸੁਮਤ ਬੇਖਬਰ ਤੂੰ,
ਜਿਤਨ ਨ ਐਬ ਜਗਦੇ ਕਿਸ ਤੋਂ ਰਹੀ ਤੂੰ ਖਾਲੀ।
ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਤੂੰ ਆਪ ਸੌਂ ਗਈ ਕਿਉਂ,
ਕਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸੀ ਤੈਨੂੰ ਏਹੋ ਅਕਲ ਸਿਖਾਲੀ ?
ਕਿਸ ਖਾਬ ਵਿਚ ਪਈ ਤੂੰ ? ਉਤੋਂ ਦੁਪਹਿਰ ਆਈ,
ਉਠ ਜਾਗ ਮਾਰੀ ਝਾਤੀ ਸਭ ਉਡ ਗਈ ਧੁੰਦਾਲੀ

੬ ਉੱਦਮ।

ਉਠ ਵੇਖ ਬਾਗੇ ਦੁਨੀਆਂ ਕਯਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਬਹਾਰਾਂ,
ਬਾਗੇ ਇਰਮ ਬਨਾਇਆ ਵਿਦਯਾ ਨੇ ਬਨਕੇ ਮਾਲੀ।
ਸਰਸਬਜ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਬੂਟੇ,
ਮੁਰਝਾ ਰਹੇ ਨੇ ਐਪਰ ਤੇਰੇ ਬਿਰਖ ਤੇ ਡਾਲੀ।
ਸਭ ਨਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੰਜਲ ਮੁਕਾ ਲਈ ਹੈ
ਪਰ ਤੂੰ ਅਜੇ ਹੈਂ ਸੁੱਤੀ ਲੈ ਲੇਫ ਤੇ ਨਿਹਾਲੀ,
ਇਸ ਬੇਕਸੀ ਦੀ ਨੀਂਦੇ ਵਹਿਸ਼ਤ ਭਰੀ ਬੜਾਵੇਂ,
ਜੋ ਕੁਝ ਤੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈਂ, ਇਹ ਖ਼ਾਬ ਹਨ ਖਿਆਲੀ,
ਉਠ ਜਾਗ ਭਾਗ ਭਰੀਏ ਆਲਸ ਤਿਆਗ ਛੇਤੀ
ਮੁੱਦਤ ਤੋਂ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀ ਜ਼ੁਲਮਤ ਦੀ ਰਾਤ ਕਾਲੀ
ਚੈਂ ਭੰਗ ਮਾਰਕੇ ਤੂੰ ਹੁਣ ਸੌਂ ਗਈ ਹੈਂ ਕੈਸੀ ?

ਪਾਸਾ ਨ ਪਰਤ ਉੱਠੀ, ਉਠਿ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਸੰਭਾਲੀ,
ਹੈਰਾਨ ਹੈ ਜ਼ਮਾਨਾ ਇਹ ਵੇਖ ਤੇਰੀ ਗ਼ਫਲਤ,
ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈਂ ਸੁੱਤੇ ਜਗਾਨ ਵਾਲੀ ?
ਉਠ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਰਣ ਵਿਚ ਲੈ ਕਲਮ ਮਾਰ ਵਧਕੇ
ਜੈਸੀ ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਤਲਵਾਰ ਸੀ ਵਿਖਾਲੀ।
ਹੁਣ ਸੌਣ ਦਾ ਨਾ ਵੇਲਾ, ਉਠ ਵੇਖ ਜਗ ਤੇ ਮੇਲਾ,
ਕੈਸਾ ਸਮਾਂ ਸੁਹੇਲਾ ਇਹ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਖਾਲੀ,
ਇਸ ਘੂਕ ਨੀਂਦ ਸੌਣਾ, ਕਿਸ ਨੇ ਹੈ, ਹਾਂ ਸਿਖਾਯਾ ?
ਕਿਸ ਬੇਰਹਿਮ ਨੇ ਦਿਤੀ ਘੁੱਟੀ ਖ਼ੁਮਾਰ ਵਾਲੀ ?
ਇਸ ਨੀਂਦ ਦੀ ਕੁਚਾਟੇ, ਕਈਆਂ ਨੇ ਘਰ ਡੁਬਏ
ਇਸ ਨੀਂਦ, ਤੇਰੇ ਸਾਹਵੇਂ ਕਈਆਂ ਦੀ ਜਿਲਦ ਗਾਲੀ।

੭ ਸ਼ੋਕ।

ਕਦ ਤਕਏ ਨੀਂਦ ਗ਼ਫਲਤ, ਕਦ ਤਕ ਖ਼ੁਮਾਰ ਆਲਸ,
ਆਖ਼ਰ ਤੇਰੀ ਰਹੇਗੀ ਕਦ ਤਕਏ ਬਖ਼ਿਆਲੀ ?
ਮੁੜ ਮੁੜ ਪਿਆ ਜਗਾਵਾਂ ਫੜ ਫੜ ਜਗਾ ਬਿਠਾਵਾਂ
ਕੈਸੀ ਚੜੀ ਖ਼ੁਮਾਰੀ ਪਰਤੀ ਨ ਹੋਸ਼ ਹਾਲੀ।
ਸੈਂ ਜਾਇ ਜਾਗਕ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਂਦਿਆਂ ਹੀਂ
ਖਬਰੇ ਏ ਬੇਖ਼ੁਦੀ ਦੀ ਕਿਸ ਨੇ ਦੁਆ ਪਿਆਲੀ ?
ਖ਼ਬਰ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਜਾਣੇ, ਕੀ ਕੁਝ ਹੈ ਹੋਣ ਵਾਲਾ
ਇਹ ਨੀਂਦ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਹੈ ਇਲਤੋਂ ਨ ਖਾਲੀ !

ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ

ਓਹੋ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਸਮਾਨੀ ਓਹੋ ਸੂਰਜ ਉਦੇ ਹੋਇਆ,
ਉਹੋ ਨਛਤਰ ਘੁੰਮਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਉਹੋ ਚਾਨਣ, ਉਹੋ ਲੋਇਆ।
ਗ੍ਰਹਿ ਮਾਲਾ ਹੈ ਉਹੋ ਉਦਾਲੇ ਭਉਂਦੀ ਚੱਕਰ ਲਾਂਦੀ ਏ,
ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਲੈ ਚਾਨਣ, ਚਾਨਣ ਦੁਆਲੇ ਵੰਡਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।
ਰਿਸ਼ਮ ਰਿਸ਼ਮ ਪਰ ਇਸਦੀ, ਤੱਕੋ 'ਤਾਣ' ਲਿਸ਼ਕ ਲਿਸ਼ਕੇ ਦੀ ਏ
ਛੁਹ ਅਪਨੀ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਨੈਣਾਂ ਜਾਂਦੀ ਤਾਣ ਭਰੇਂਦੀ ਏ।
ਪੌਣ ਜੁ ਸਦਾ ਉਦਾਲੇ ਰਹਿੰਦੀ ਉਹੋ ਪੌਣ ਪਈ ਘੁੱਲਦੀ ਏ
ਪਰ ਅਜ ਨਖਰੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਮੰਦ ਮੰਦ ਪਈ ਝੂਲਦੀ ਏ,
ਹਾਂ ਅਜ ਜਫੀਆਂ ਪਾ ਪਾ ਮਿਲਦੀ ਭਰੀ ਉਮਾਹ ਵਿਚ ਆਂਦੀ ਏ
ਚੜਦੀ ਕਲਦੀ ਛੋਹ ਲਗਾਂਦੀ ਲਪਟ ਉਮਾਹ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਏ
ਧਰਤੀ ਉਹੋ, ਮਟਕ ਹੋਰ ਹੈ, ਘਾਹ ਇਸਦੇ ਵਿਚ ਦਮਕ ਰਹੀ,
ਓਹੋ ਪਾਣੀ ਲਹਰ ਲਹਰ ਪਰ, ਹੋਰ ਚਮਕ ਪਰ ਚਮਕ ਰਹੀ।
ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਸੁਹਜ ਤ੍ਰਿਹਾ ਦਾ ਕਿਥੇ ਲੈ ਲਿਆ ਰੰਗ ਨਵਾਂ
ਮਾਣ ਭਰਿਆ ਜੋ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ-ਹੁਣ ਨਾ ਅਗੇ ਕਿਸੇ ਨਿਵਾਂ।
ਉਹੀ ਬਾਗ ਬਨ ਬੇਲੇ ਉਹੋ ਪਾਵਸ ਲਾਇ ਝੜੀ
ਪਰ ਠੰਢਕ ਅਜ ਰਹੋ ਵੰਨ ਦੀ ਹੋਰ ਸੁਆਦ ਇਕ ਜਾਇ ਭਰੀ।
ਆਪਾ ਸਤਿਕਾਰੇ ਹੈ ਆਪੇ ਮਿਠੀ ਨਾਲ ਫੁਹਾਰ ਪਵੇ :—
ਮਾਣ ਦੂਏ ਦਾ ਭੰਗ ਨ ਕਰਨਾ ਅਪਣਾ ਪਰ ਨਾ ਭੰਗ ਹੁਵੇ।
ਉਹੋ ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਮੰਦਰ, ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਰਾਂ ਤੇ ਬਸਤੀਆ ਓ,
ਓਹੋ ਪਰਬਤ ਬਰਫਾਂ ਕੱਜੇ, ਉਹੋ ਵਾਦੀਆਂ ਪਸਤੀਆਂ ਓ।
ਅਜ ਆਪਣੇ ਲਗਣ ਵਧੇਰੇ ਵਧ ਪਿਆਰੇ ਦਿਸਣ ਓ।

ਛਖਰਭਰਨ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਨਵੇਂ ਵਿਚ ਲਿਸ਼ਕਣਓ।
ਕਿਥੋਂ ਭਈ ਇਹ ਦੱਸੋ ਸਾਨੂੰ ਵੰਨ ਨਵਾਂ ਏ ਲਿਆਏ ਹੋ ?
ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਲਗਨ ਏ ਕਿਵੇਂ ਪਏ ਦਿਖਲਾਏ ਓ ?
ਓਹੋ ਮੋਰ ਪਾਇਲਾਂ ਪਾਂਦੇ ਓਹੋ ਕੋਇਲ ਕੂਕ ਰਹੀ,
ਉਹੋ ਪਪੀਏ ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਕਰਦੇ, ਉਹੋ ਚਕੋਰ ਹੈ ਚੂਹਕ ਪਈ,
ਡਾਲ ਉਹੋ ਹਨ, ਸੁਰਾਂ ਉਹੀ ਹਨ, ਲੈ ਉਹੋ ਹੈ ਲਹਿਰ ਵਰੀ।
ਪੂਰ ਤਾਸੀਰ ਹੋਰ ਹੈ ਹੋਈ 'ਨਵ ਜੀਵਨ' ਉਮੰਗ ਭਰੀ।
ਕਹੁ ਸੰਗੀਤਕੋ ! ਕਿਥੋਂ ਹੈ ਇਹ ਉਮੰਗ, ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਲੱਭ ਲਈ,
ਬਦਲ ਗਿਆ ਪਰਭਾਉ ਸਭਸ ਦਾ, ਕਿਵੇਂ ਨਵੀਂਏ ਫੱਬਆਈ ?
ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬੁਲ ਬੁਲ ਉਡਦੀ ਆਇ ਗਈ,
ਗਾਂਦੀ ਪਈ ਵਧਾਵਾ ਸੁਹਣੀ ਸੁਰ ਝੀਣੀ ਕੁਛ ਚਾਉ ਮਈ।
ਵਧੋ ਵਧਾਈ ਹਿੰਦ ਦੇ ਜਾਇਓ ਵਧੋ ਵਧਾਈ ਤੁਸਾਂ ਤਈਂ
ਉੱਠੋ ਦੇਖੋ ਅਜ ਤੁਸਾਂ ਵਿਚ ਕੌਣ ਆਈ ਹੈ ਭਾਗਮਈ।
ਦੇਖੋ ਅਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਖਲੋਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ ਆ
ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭਾ ਖਿਲਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਚੰਦ ਚਾਂਦਨੀ ਛਿਕੁਰ ਲਾ।
ਭਾਣ, ਮਾਣ, ਸਤਿਕਾਰਨ ਸੈ੍ ਨੂੰ, ਉਮੰਗ ਨਵੀਂ ਤੇ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ
ਭਰਦੀ ਹਰ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦੀ, ਫੇਰ ਨਾ ਦਿਲ ਖਾ ਜਾਇਭਵੀ।
ਇਸਦਾ ਹੈ ਪਰਭਾਉ ਨਿਰਾਲਾ, ਬਦਲੇ ਸਭ ਪਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ।
ਰੂਪ ਰੰਗ ਹਰ ਸ਼ੈ ਦਾ ਬਦਲੇ ਭਰੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਵਾਂ ਨੂੰ.
ਪੂਜਾ ਇਸ ਦੀ ਕਰੋ ਸਦਾ ਹੀ, ਨਿਜ ਪੂਜਾ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਏ,
ਗਫਲਤ ਕਰੋ ਜੇ ਪੂਜਾ ਅੰਦਰ ਸਮਝੋ ਇਸ ਤੁਰਨ ਤਿਆਰੀਏ,
ਧਰਮ ਤਖਤ ਹੈ ਇਸਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਅਮਨ ਆਰਤੀ ਭਾਂਦੀ ਸੂ,
ਦੀਪ ਲੋਅ ਹਕਾਂ ਦੀ ਚਾਹੇ ਫਰਜ ਸੁਗੰਧਿ ਸੁਹਾਂਦੀ ਸੂ।
ਸਾਹਸ ਦਾ ਭੋਜਨ ਇਹ ਕਰਦੀ ਹਿੰਮਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਂਦੀ ਏ,
ਆਪਾ ਵਾਰਨ ਜਗਵੇਦੀ ਤੇ ਬਲੀਆਂ ਲੈ ਖੁਸ਼ ਥੀਂਦੀਏ।
ਬੇਲਗਾਮੀਆ ਭਾਣ ਨ ਇਸਨੂੰ ਖਿਲਰੀ ਖੁਲ੍ਹ ਨ ਭਾਵੇ ਸੂ,

ਮਿਤ ਮਰਿਯਾਦਾ ਅੰਦਰ 'ਖੁੱਲ ਜ' ਉਸਦੀ ਪਉਣ ਸੁਹਾਵੇ ਸੂ,
ਸਾਗਰ, ਚੰਦ, ਤਾਰੇ ਤੇ ਸੂਰਜ ਖੁਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਮਾਣਨ ਓ।
ਪਰ ਮਰਿਯਾਦਾ ਭੰਨ ਨ ਟੁਰਦੇ ਤਦੇ ਸੁਹਾਉ ਸੁਹਾਵਨ ਓ।
ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਇਸਦੀ ਸਦਾ ਕਰੇ ਜੋ ਦੇਸ ਸਖੀ!
ਸੁਖ ਵਧਾਏ ਨਿਤ ਇਹ ਉਸਦੇ ਦੁਖ ਪੱਟੀ ਦੇ ਮੇਸ ਸਖੀ!
ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੀਆਂ ਪੂਜਾ ਇਸਦੀ ਆਪਨੇ ਮਨੋ ਵਿਸਾਰੀ ਸੀ.
ਤਦੋਂ ਹਿੰਦ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇਵੀ ਨੇ ਲੰਮੀ ਲਈ ਉਡਾਰੀ ਸੀ।
ਆਖਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਹੀਓ! ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ ਦੇਵੀ ਸੀ
ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਵੀ ਸਹੀਓ। ਸ੍ਵਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ ਸੀ।
ਸਦੀਆਂ ਤੇ ਰੁਸ ਗਈ ਹਿੰਦ ਤੋਂ ਮੋੜ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਂਦੀ ਸੀ,
ਸੋ ਇਕ ਬਰਸ ਖਾਲਸੇ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਸੇਵ ਸੁਹਾਂਦੀ ਸੀ।
ਪੂਜਾ ਜਦੋਂ ਵਿਸਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਚਲੀ ਗਈ ਫਿਰ ਦੇਵੀ ਏ।
ਵਿਚ ਗੁਲਾਮੀ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰੇ ਹਿੰਦ ਨੇ ਜਦ ਨਾ ਸੇਵੀ ਏ।
ਹੁਣ ਮੁੜ ਆਈ, ਫੇਰ ਸੁਹਾਵੀ. ਆ ਵਾਹਨ ਖੁਸ਼ ਆਏ ਸੂ,
ਪੂਜਾ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਜੋ ਕੀਤੇ, ਬਲੀਦਾਨ ਸਭ ਭਾਏ ਸੂ।
ਹੁਣ ਆਈ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਗਯਾਨ ਮਈ
ਰਚੋ ਆਰਤੀ ਕੀਰਤਨ ਇਸਦੇ ਧਯਾਨ ਧਰੋ ਰਹੁ ਧਯਾਨ ਮਈ,
ਫਿਰ ਇਹ ਪੂਜਾ—ਪਿਆਰੀ ਦੇਵੀ ਸਦਾ ਰਹੇਗੀ ਦੇਸ ਵਿਖੇ,
ਦੈਂਤ ਗੁਲਾਮੀ ਫੇਰ ਤੁਸਾਂ ਵਿਚ ਆਇ ਨ ਕਿਸ ਹੀ ਵੇਸ ਵਿਖੇ,

ਮੈਂ ਕੰਨ ਵਿਚ ਇਕ ਗਲ ਕਰਨੀ ਸੀ

ਮੇਰੇ ਸਾਂਈਆਂ !
ਮੈਂ ਅਜ ਇਕੱਲਿਆਂ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਗਲ ਕਰਨੀ ਸੀ;
ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੁਸਾਡੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਇਕ ਗਲ ਕਰਨੀ ਸੀ,
ਪਰ ਦੇਖੋ ਨਾ !
ਤੁਸਾਡਾ ਨਾਉਂ ਲੈਂਦੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਆ ਗਏ,
ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਆ ਗਏ ।
ਆਖਣ ਲੱਗੇ, ਤੁਸਾਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ,
ਤੁਸਾਡੀਆਂ ਸੋਆਂ ਸੁਣਨੀਆਂ ਹਨ,
ਮੈਂ ਜਾਤਾ :
ਓ ਤੁਸਾਡੀ ਬਾਸ ਬਸਾ ਦੇਣਗੇ ।
ਮੈਂ ਕਿਹਾ :
ਦਿਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਾਰੀ ਪਹਿਲੇ ਕਰ
ਕਿਤੇ ਦਿਲ ਨਾ ਢਹਿ ਪਵੇ ਨੇ ।
ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ :
ਦਿਲ ਤੁਸਾਡੇ ਵਸਣ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ।
ਤੁਸਾਂ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦਿਲ ਆਪਣਾ ਨਸ਼ੇਮਨ ਬਣਾਯਾ ਹੈ ।
ਮੈਂ ਕਿਹਾ :
ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਆਪ ਦੇ ਨਿਸ਼ੇਮਨ ਨੂੰ ਠੇਸ ਨਾ ਲਾ ਬੈਠਾਂ ।
ਹਾਂ, ਓਹ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂ ਲੈਂਦੇ ਆਏ ਸਨ ਨਾਂ,
ਪਰ ਮੈਂ, ਮੇਰੇ ਸਾਂਈਆਂ !
ਅਜ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਵਖਰਿਆਂ ਇਕ ਗਲ ਕਰਨੀ ਸੀ ।
ਹਾਂ, ਓਹ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਰੋਟੀ ਵੇਲਾ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਹੋ
ਆਈਆਂ ਓਹ ਆਏ, ਓਹ ਗਏ ਓਹ ਗਏ ਓਹ ਆਏ ।
ਪਰ ਹਾਂ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਢਲ ਗਈਆਂ, ਸਾਂਈਆਂ
ਓਹ ਆਏ, ਓਹ ਗਏ, ਓਹ ਆਏ ।

ਸ਼ਾਮਾਂ ਪੁੱਜ ਪਈਆਂ।
ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਅਜ ਇਕ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗਲ ਕਰਨੀ ਸੀ।
ਓਹ ਆ ਗਏ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਿੱਵ ਕਰਦਾ।
ਓਹ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂ ਜੁ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੁਹਾਡੇ ਹਾਂ।
ਰਾਤ ਪ ਗਈ। ਓਹ ਅਜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਿੱਵ ਕਰਾਂ ?
ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੋ ਗਈ, ਥਕਾਂਨ ਨੇ ਆ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਹਨ
ਨੀਂਦ ਅੱਖੀਂ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਵੜਦੀ ਹੈ।
ਹਾਇ, ਸਾਈਆਂ !
ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਇਕ ਗਲ ਕਰਨੀ ਸੀ।
ਪਰ ਓਹ ਅਜੇ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਸੋਆਂ ਪੁਛਦੇ ਹਨ,
ਤੁਹਾਡਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਕਿੱਵ ਆਦਰ
ਨਾ ਕਰਾਂ, ਕਿਝ ਕਹਾਂ ਜਾਓ !
ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੜਕੇ ਤੋਂ ਵਾਜਾਂ ਤਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹਨ
ਪਰ ਹੌਲ ਹੌਲੇ। ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ! ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ ਹੋ,
ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ !
ਹਾਂ, ਉਫ, ਹਾਂ, ਵਾਹ ਵਾਹ, ਧੰਨ ਤੂੰ।
ਮੇਰੇ ਸਾਈਆਂ !
ਓਹ ਗਏ ਹਨ, ਹੁਣ ਉਠੇ ਹਨ। ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ ਗੇੜ
ਖਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਥੱਕ ਗਏ ਹਨ, ਨੀਂਦ ਘੁਟਦੀ ਹੈ,
ਤਾਣ ਹਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।
ਮੇਰੇ ਅੰਦ੍ਰ ਸਵੇਰੇ ਤੜਕੇ ਚਾ ਸੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ, ਵਯਾਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦਾ।
ਮੈਂ ਉਮਾਹ ਵਿਚ ਸਾਂ, ਜੋਬਨ ਬਾਲਾ ਹੋ ਹੋ ਉਮਲਦਾ ਸੀ,
ਦਿਲ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਗਲ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਰਨ ਨੂੰ ਉਛਲਦਾ ਸੀ
ਹਾਂ, ਪਰ ਓਹ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਆਪਦੇ ਤੜਕੇ ਆ ਗਏ।
ਓਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, 'ਤੁਹਾਡੇ ਹਾਂ' ਦਸਦੇ ਸਨ, ਸੋਆਂ ਲੈਣ
ਆਏ ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਘਰ ਹੁਣ ਸਾਂਈਆਂ !
ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਗਗਨ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਨਿਕੀ ਨਿਕੀ ਧੂੜ ਕੇਹੀ ਹੈ ?
ਕਿਉਂ ਜਾਪਦੀ ਹੈ,
ਬਕਾਨ ਅਕਾਨ ਕਿਉਂ ਹੈ ?
ਸਾਂਈਆਂ ਜੀ–
ਜੀਓ ਦੇਖੋ ਨਾ, ਅਜ ਮੈਂ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਉਠਕੇ ਤ੍ਰੇਲ ਭਿੰਨੇ
ਫੁਲ ਤੋੜੇ ਤੇ ਸਿਹਰਾ ਪ੍ਰੋਤਾ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਕੰਨ ਵਿਚ
ਗਲ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਿਹਰਾ ਤੁਹਾਡੇ ਗਲ ਪਾਵਾਂ ।
ਪਰ ਹੁਣ ਤਕ, ਓਹ ਸਿਹਰਾ ਗਿਲੇ ਸਾਫੇ (ਰੁਮਾਲ) ਵਿਚ ਪਿਆ
ਹੀ ਸੁਕ ਗਿਆ ਹੈ ।
ਮੇਰੇ ਸਾਂਈਂ, ਮੈਂ ਨੂਰ ਦੇ ਤੜਕੇ
ਮੈਂ ਚੰਦਨ ਕੇਸਰ ਕਪੂਰ ਰਗੜਿਆ ਸੀ ।
ਮੈਂ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਡਬੀ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਰਖਿਆ ਸੀ,
ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗਲ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ
ਮੈਂ ਆਪਦੇ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਤੇ ਇਸਦਾ ਤਰੁਨਕਾ ਕਰਸਾਂ
ਪਰ ਹਾਇ ਬੰਦ ਪਈ ਡਬੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁੰਗੂ ਸੁਕ ਗਿਆ ਹੈ ।
ਜੀਓ ਜੀ–
ਹਾਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਲਾਲ ਲਾਲ ਲੰਮੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਦਾਖਾਂ ਚੋ
ਚੋ ਕੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਕੌਲ ਵਿਚ ਰਖੇ ਸਨ ।
ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ; ਅੱਜ ਇਕ ਗਲ ਕੰਨ ਵਿਚ ਵਖਰਿਆਂ ਕਰਨੀ ਹੈ,
ਗਲ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਹਣੇ ਸੁਹਣੇ ਲਬਾਂ ਨਾਲ ਲਾਵਾਂ,
ਆਪੂ ਲਾਵਾਂ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਹਣੇ ਹਥਾਂ ਨੂੰ ਚਾਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ।
ਹਾਇ, ਓਹ ਮੇਰਾ ਰਸ ਕੌਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਆ ਪਿਆ ਸੁਕ ਗਿਆ ।
ਕੌਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੱਜ ਕੇ ਰਖਿਆ ਸੀ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੌਲ ਦੇ ਕੋਲ
ਜਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ।
ਹਾਂ ਜੀਓ ਸ਼ਾਮਾ ਤੋੜੀ ਓਹ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਸ਼ਾਮਾ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ,
ਦਿਲਾ ! ਕਿਤੇ ਖਿਸਕ ਚਲ, ਜੋ ਇਕੱਲ ਮਿਲ ਜਾਵੇ

ਤੇ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗਲ ਕਰ ਲਵਾਂ ।
ਮੈਂ ਮਲਕੜੇ ਸ਼ਾਮਾਂ ਵੇਲੇ ਪਿਛਵਾੜਿਓਂ ਖਿਸਕੀ ਤੇ ਜਾ ਪਾਣੀਆਂ
ਦੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਲਕੜ ਤਾਰੀ, ਉਤੇ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ
ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਉਥੇ ਕੋਮਲ ਵੇਗ ਆ ਮਿਲੋਗੇ, ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਗਲ
ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣ ਲਓਗੇ ।
ਪਰ ਮੇਰੇ ਸਾਂਈਆਂ ਜੀਓ—
ਓਹ ਓਥੇ ਬੀ ਆ ਗਏ, ਕਿਸ਼ਤਿਆਂ ਉਤੇ ਬੈਠਕੇ ਆ ਗਏ ।
ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਕੇ ਆਪਣੀ
ਲਕੜ ਤਿਲਕਾਈ, ਇਕ ਬੰਨੇ ਲਾਈ, ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਦੇ
ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ ਦੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਲੁਕਵੀਂ ਥਾਂ ਲੱਭਕੇ ਤੁਸਾਡੀਆਂ
ਤਾਂਘਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਚੌਂਕੜੀ ਮਾਰੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਲਕੜੇ ਆਕੇ ਕੰਨ
ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਗਲ ਸੁਣ ਜਾਓਗੇ ।
ਜੀਓ ਜੀ ! ਮੈਂ ਵਾਜਾਂ ਜੁ ਮਾਰੀਆਂ, ਵਾਜਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰਾ
ਦਿਨ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਟੁਰੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਰਹੇ
ਹੋ ਨਾ ।
ਪਰ ਦਾਤਾ ! ਦੇਖੋ ਓ ਓਥੇ ਬੀ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ।
ਮੈਂ ਦਾਰੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਵਿਆਕੁਲ ਸਾਂ, ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਗਲ
ਤੜਪ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਮਿਲੋ ਤੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗਲ ਕਰ ਲਵਾਂ ।
ਫੇਰ ਸਾਂਈਆਂ ਜੀਓ !
ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਹੁਣ ਜੇ ਅਪਣੇ ਘਰ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਟਿਕੱਲ ਹੋਊ ।
ਮੈਂ ਉਡਕੇ ਜਾਵਾਂ ।
~~ਫੇਰ ਸਾਂਈਆਂ ਜੀਓ~~ !
~~ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹੁਣ ਜੇ ਅਪਣੇ ਘਰ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਟਿਕਲ ਹੋਊ~~ ।
~~ਮੈਂ ਉਡਕੇ ਜਾਵਾਂ~~ ।
ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਘਰ ਆਯਾ, ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਮਲਕੜੇ
ਮਲਕੜੇ, ਬਜਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਸਹਜੇ ਅੰਦਰ

ਵੜਕੇ ਬੂਹੇ ਮਾਰਕੇ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਵਖਰਿਆਂ ਗਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ
ਪਰ ਦਾਤਾ ਜੀਓ !
ਮੇਰੇ ਅੱਪੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਬੂਹੇ ਅਗੇ ਖੜੇ ਸਨ. ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਮ ਲੇਵਾ।
ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਅੱਜ ਇਕ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੈ।
ਪਰ ਉਹ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਦਾਰੀ ਕੀਤੀ ਓਹ ਨਹੀਂ ਗਏ !!
ਦਾਤਾ ਜੀਓ, ਹੁਣ ਉਠੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕਿਵ ਗਲ ਕਰਾਂ ?
ਤੁਸੀਂ ਕਿਵ ਆਓ ?
ਸਾਈਆਂ ਜੀਓ !
ਨੈਣ ਝੁਕ ਝੁਕ ਕੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੀਭ ਹਾਰ ਚੁਕੀ ਹੈ,
ਤਨ ਸਿਥਿਲ ਹੈ। ਵਾਜਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅਜੇ ਬੀ ਜਾਰੀ ਹਨ,
ਹਾਂ ਵਾਜਾਂ ਜਾਰੀ ਹਨ,
ਤੁਸੀਂ ਸੁਹਣੇ ਸੁਹਣੇ ਜੀਓ ਸੁਣ ਹੀ ਰਹੇ ਹੋ।
ਪਰ ਜੀਓ ਜੀ ! ਮੇਰੇ ਘਰ ਬਰੀਕ ਬਰੀਕ ਧੂੜ ਉਡ ਰਹੀ ਹੈ,
ਅੰਗਨ ਮੇਰੇ ਬੁਹਾਰਨ ਜੋਗੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ,
ਕਿਵ ਆਖਾ ਆਓ !
ਮੈਂ ਗਲ ਤਾਂ ਅਜੇ ਬੀ ਕਰਨੀ ਹੈ,
ਹਾਇ ਮੇਰਾ ਚਾ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ, ਉਮਾਹ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ?
ਮੇਰਾ ਮੁਟਿਆਰ ਮੁਟਿਆਰ ਬਾਲਾ ਬਾਲਾ ਜੋਬਨ ਹੁਲਾਰਾ
ਬੁਢਾਪੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਵ ਗਲ ਕਰਸਾਂ।
ਦਾਤਾ ਜੀਓ। ਸਾਂਈਆਂ ਜੀਓ !
ਮੈਂ ਕਰਨੀ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਹਾਂ ਇਕ ਗਲ ਮੈਂ ਅਜ ਤੁਸਾਂ ਦੇ
ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਰਨੀ ਸੀ।
ਕਿਵ ਕਰਾਂ। ਮਹੀਨ ਮਹੀਨ ਧੂੜ ਮੈਥੋਂ ਝੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ
ਸੁਹਣੇ ਸੁਹਣੇ ਜੀਓ ! ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵ ਸੱਦਾਂ ?
ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਵ ਕਰਾਂ ?
ਸਾਂਈਆ ਜੀਓ ! ਮੈਂ ਅਜ ਤੁਸਾਡੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਇਕ ਗਲ ਕਰਨੀ ਸੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾ: ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੫ ਦਸੰਬਰ, ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਕ ਅਤਿਅੰਤ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਨਾ ਗਿਆਨੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਵੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਉਪਰ ਚੰਗਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ, ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਪਕੜ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵੀ ਸਿਖੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ, ਵਿਦਵਤਾ, ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਮਰਯਾਦਿਤ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦੀ ਜਾਗ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿਖਿਆ ਆਪਣੇ ਨਾਨਾ ਗਿਆਨੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਦਵਾਨ ਮਕਾਲਿਫ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੁਸਤਕ **ਸਿਖ ਰਿਲਜੀਨ** ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੋਣਵੇਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਖਿਅਤ ਹੋਣ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚਰਚ ਮਿਸ਼ਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਏਥੋਂ ਹੀ ਮੈਟ੍ਰਿਕੁਲੇਸ਼ਨ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਮਿਸ਼ਨ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਬਾਈਬਲ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਅਨ ਕਰਨਾ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ।

ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਾਇਬ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਸੁਤੰਤਰ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ ਨਾਮ ਦਾ

ਛਾਪਾਖ਼ਾਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਜੀਵਕਾ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਸੀ, ਪਰ ਨਿਰੋਲ ਜੀਵਕਾ ਇਸ ਛਾਪੇਖ਼ਾਨੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਸਿਖ ਧਰਮ ਲਈ ਖ਼ਾਸਾ ਕਠਿਨ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿਖੜਵੀਂ ਨੁਹਾਰ ਹੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਖ਼ਤਰਾ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਖ਼ਤਰਾ ਰਾਜ ਵਲੋਂ ਸੀ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਉਤਮ ਹਥਿਆਰ ਸੀ। ਹੁਣ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਚਲ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਕਾਦਯਾਨੀ ਲਹਿਰ, ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਰਜ, ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਲਹਿਰ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਉਪਜ ਹਨ। ਇਕ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਧਰਮ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਪਣੀ ਸੁਰਖਿਆ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣਾ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਰਬੋਤਮ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਉਪਰ ਹਮਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੌੜੀ ਤੇ ਖਰਵੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਹਥਿਆਰ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੌੜੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਤਰਜ਼ੇ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਗ ਨਾ ਬਣਨ ਦਿਤਾ। ਲੈਕਚਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਅਧਿਅਨ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਏ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਿਆ ਅਤੇ ਸੁਤੰਲਿਤ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਧਰਮ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਦੀ ਕੁਝ ਨਾ ਲਿਖਿਆ। ਇਕਾਗਰਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਸ਼ੀਆਂ, ਮੁਨੀਆਂ, ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਪੈੜ ਉਪਰ ਚਲਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀਵਨ ਭਰ ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕੇਵਲ ਅਧਿਆਤਮ-ਸਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਵਾਏ ਅਧਿਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿਖ ਧਰਮ, ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਿਖ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੋਰ ਪੱਖਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਲ ਸਿਰਜਣਾ ਉਪਰ ਹੈ, ਸੰਘਾਰ ਉਪਰ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਢੂੰਡਣਾ ਬਿਰਥਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਧਰਮ-ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ

ਉਚਤਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਵਖਰਿਉਣਾ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਾਉਣਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਹਿਤਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਇਹੋ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਾ ਸਮਝਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਗਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਿਥੋਂ ਵੀ ਚੁਲੀ ਭਰੀ ਜਾਵੇ ਇਕਰੰਗ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਹੀ ਹੱਥ ਆਵੇਗਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਉਹੋ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਵੰਨਸੁਵੰਨੀ ਆਕਾਂਖਿਆ ਤੇ ਸਫਲਤਾ ਵਲੋਂ ਹਟਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਹਿਤਕਾਰੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ੧੮੯੩ ਵਿਚ **ਨਿਰਗੁਣਿਆਰਾ** ਨਾਮ ਦੇ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ **ਖ਼ਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੋਸਾਇਟੀ** ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਿਰਗੁਣਿਆਰਾ ਉਸੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਖਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਸਿਖ ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਟਰੈਕਟ ਛਾਪੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੧੩੦੦ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਕੰਮ ਨਾਲ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਾ ਹੋਏ। ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਰਸਦੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁੰਦਰੀ, ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਆਦਿਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ। ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਅਦੁਤੀ ਸਫਲਤਾ ਮਿਲੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਨਾਵਲ ਅਸਲੋਂ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਸਨ। ਇਹ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਕਲਪਨਾਤਮਕ ਚਿਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਨ ਖਾਹਮਖਾਹ ਮੋਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਹੱਤਵ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ **ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ** ਨਾਮ ਦਾ ਸਪਤਾਹਿਕ ਅਖਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰੇਰਨਾ ਦਿਤੀ। ਕਲਮ ਰਸ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਸਿਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਗਹਿਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਲਮ ਦੇ ਜਾਦੂ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ੧੮੯੯ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਜ ਦਿਨ ਤਕ ਬਾਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਛਪ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਡੋਲ ਸਾਹਿਤ-ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਕੁਝ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਚਮਤਕਾਰ, ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ ਅਤੇ ਅਸ਼ਟਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤ-ਸਾਧਨਾ ਇਕਾਗਰ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਵੰਨਸੁਵੰਨ ਵੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਲਗਪਗ ਹਰ ਰੂਪ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸ ਉਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਨਿਖ਼ਾਰਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਬੰਧ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ ਦੇ ਜਨਮਦਾਤਾ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਪਾਦਨ ਕਲਾ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੜੇ ਪ੍ਰਬੀਣ ਸਨ। ਏਥੇ ਇਸ਼ਾਰਾ 'ਨਿਰਗੁਣਿਆਰਾ' ਜਾਂ 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ' ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਵਲ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਲਗਨ ਵਾਲੇ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਵਿਦਵਤਾ ਵਾਲੇ ਸੋਧਕ, ਆਲੋਚਕ ਤੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਸਨ! ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਤੇ ਕਬਿਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤੁਲਿਤ ਖੋਜ-ਬਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ-ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਥਲਿਖਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਇਕਾਗਰ ਅਧਿਅਨ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹਨ। ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਯੋਗ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ। ਬ੍ਰਿਜਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਦੁਰਬੋਧ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਉਪਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਿਦਵਾਨ ਵਾਂਗ ਟਿਪਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਲਈ ਸੁਬੋਧ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਲੰਮੀ ਭੂਮਿਕਾ ਉਚੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਪਾਠ ਸੋਧ ਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਵੀ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਉਚਿਤ ਟਿਪਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਧਾਰਣ ਅਤੇ ਰਲਗਡ ਬੋਲੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰਚਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣ ਸਕੀ! ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ-ਵਸਤੂ ਬੜੀ ਮਹੱਤਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬੜੀ ਨਿਰਮੋਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਉਤਮਤਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ। ਅਣਘੜੇ ਹੀਰੇ ਵਰਗੀ ਚਮਕ ਹੈ ਏਸ ਰਚਨਾ ਦੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੋਗ ਸੰਪਾਦਨ ਸਦਕਾ ਇਹ

ਰਚਨਾ ਅਸਲੋਂ ਗੁੰਮ-ਗੁਆਚਣ ਤੋਂ ਬਚ ਗਈ। ਅਜ ਇਹ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਬੜਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਤਕ ਜੁਟੇ ਰਹੇ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲਾ ਟੀਕਾ—ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੂਰੀ ਪਰ ਵੱਡੇ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਉਹ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ੬੯੮ ਪੰਨਿਆਂ ਤਕ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਸਕੇ। ਪਰ, ਏਨੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵੀ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਸਤ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ੩੦੭੬ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲਿਖਿਤ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਸਭਨਾਂ ਟੀਕਾ ਪਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਇਕ ਸੁਚੱਜੇ ਪਾਰਖੂ ਵਾਂਗ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਣਯੋਗ ਤੱਤ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚੇਕਾਰੀ ਸੰਥਿਆ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਖੋਜੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪੇਤਲਾ ਜਿਹਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵੀ 'ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਮਹਿ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਚੰਡ' ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਤਨੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋੜਨਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਵਿਤਾ ਵਲ ਰਜੂਅ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ—

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਚਿਆਈਆਂ ਉੱਤੇ
ਬੁੱਧੀ ਖੰਭ ਸਾੜ ਢੱਠੀ
ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਉਥੇ ਦਿਲ
ਮਾਰਦਾ ਉਡਾਰੀਆਂ
ਪਿਆਲੇ ਅਣਡਿੱਠੇ ਨਾਲ
ਬੁੱਲ੍ਹ ਲਗ ਜਾਣ ਉਥੇ
ਰਸ ਤੇ ਸਰੂਰ ਚੜ੍ਹੇ
ਝੂੰਮਾ ਆਉਣ ਪਿਆਰੀਆਂ

ਗਿਆਨੀ ਸਾਨੂੰ ਹੋੜਦਾ ਤੇ
"ਵਹਿਮੀ ਢੋਲਾ" ਆਖਦਾ ਏ
"ਮਾਰੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਾਈਆਂ
ਬੱਤੋਂ ਪਾਰ ਤਾਰੀਆਂ"
ਬੈਠ ਵੇ ਗਿਆਨੀ
ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲੇ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ
ਵਲਵਲੇ ਦੇ ਦੇਸ ਸਾਡੀਆਂ
ਲਗ ਗਈਆਂ ਯਾਰੀਆਂ

ਉਂਝ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀਵਨ ਭਰ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਹੇ, ਪਰ ੧੯੦੦ ਤੋਂ ੧੯੩੩ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਨਿਨਾਣ-ਭਰਜਾਈ, ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ, ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ, ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਪ੍ਰੀਤ ਵੀਣਾ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਕਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹੋ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਤੇ ਮਿਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਕਵੀ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਪੜਾਅ ਉਪਰ ਹੀ ਮਹਾ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮਹਾਕਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪਾਤਰ ਰਾਣੀ ਰਾਜ ਕੌਰ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਦਾ ਪਤੀ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਲਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਣਾ ਪਰਮਾਰਥਸਵ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਤੇ ਰਾਣੀ ਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਬੜਾ ਤੀਖਨ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਰਾਣੇ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਰਾਣੀ ਲਈ ਅਸਹਿ ਸੀ। ਇਕ ਦੂਜਾ ਰਾਜਾ ਕਪਟ-ਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਭਰਮਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਏਸ ਕਪਟ-ਜਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦੀ, ਪਰ ਪਤੀ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਿਆਕਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਸਤਿਸੰਗ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਰਾਜ-ਜੋਗ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕਤਾ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਲਿਪਤ ਰਹਿ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਵੀ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਵੀ-ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਮੁਹਰਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਧਰਮ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਧਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਵੀ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਵਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ-ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਧਰਮ ਹੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਧਰਮਿਕ ਲੀਲਾ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸਤਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਿਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਮਹੱਤਤਾ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸਰੋਤ ਅਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਾਤਰ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਲੀਲਾ ਦੇ ਸਮੇਂ-ਸਥਾਨ ਦਾ ਹੀ ਪਛਾਨਣਯੋਗ ਬਿੰਬ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਯੁਗ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਕਾਵਿ ਮਨੁਖ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਨਿਖੇੜੇ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵੇਰਵਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ-ਵਰਣਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਾਤਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ-ਮੁਹਰਾ ਜਾਂ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਰਹੇਗਾ, ਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਬਿੰਬ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਹੈ :

ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਅਧਖੁਲ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ, ਹਾਇ
ਮੇਰੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਅਧਮੀਟਿਆਂ ਨੂੰ
ਛੁਹ ਗਿਆ ਨੀ, ਲਗ ਗਿਆ ਨੀ
ਕੌਣ, ਕੁਝ ਲਾ ਗਿਆ ?
ਸਵਾਦ ਨੀ ਅਗੰਮੀ ਆਇਆ
ਰਸ ਝਰਨਾਟ ਛਿੜੀ
ਲੂੰ ਲੂੰ ਲਹਿਰ ਉਠਿਆ
ਤੇ ਕਾਂਬਾ ਮਿੱਠਾ ਆ ਗਿਆ
ਹੋਈ ਹਾਂ ਸੁਆਦ ਸਾਰੀ
ਆਪੇ ਤੋਂ ਮੈਂ ਆਪ ਵਾਰੀ

ਐਸੀ ਰਸ ਭਰੀ ਹੋਈ
ਸਵਾਦ ਸਾਰੇ ਧਾ ਗਿਆ
ਹਾਇ, ਦਾਤਾ ਦਿੱਸਿਆ ਨਾ
ਸਵਾਦ ਜਿਨ੍ਹੇਂ ਦਿਤਾ ਐਸਾ
ਦੇਂਦਾ ਰਸਦਾਨ ਦਾਤਾ
ਆਪਾ ਕਿਉਂ ਲੁਕਾ ਗਿਆ ?

ਮਨੁਖ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਮੁਖ ਸੋਮਾ ਬਣਾ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕਤਾ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਨਿਰਲਿਪਤੀ ਉਪਰ ਬਲ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਗ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕਵੀ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ੋਰ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਉਪਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਰਿਝਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੰਘਰਸ਼-ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿਚ ਸਕਦਾ ਹੈ :

(੧) ਅਰੂਪ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਤੜਫਨ
ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ
ਪਰ ਰੂਪ ਦੇ ਕਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ
ਰੁਖ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦੇ ਰਖੀਆਂ
ਦੇਖਣ ਨਜ਼ਾਰੇ ਸੋਹਿਣੇ, ਰੀਝਣ
ਤੇ ਰਚ ਰਚ ਜਾਣ, ਪਰ
ਮਿਟਦੀ ਨ ਤਾਂਘ ਅਰੂਪ ਦੀ
ਪਲ ਰੂਪ ਤੇ ਫਿਰ ਭੁੱਖੀਆ

(੨) ਤੇਰਾ ਥਾਉਂ ਕਿਸੇ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ
ਤੇਰਾ ਥਾਂਉਂ ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਵੇਲੇ
ਤੇਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਉਡਣਾ
ਤੇ ਗਾਂਦਿਆਂ ਫਿਰਨ ਅਕੇਲੇ
ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਸੀਗਾ ਤੇਰੇ ਹੀ ਜੋਗਾ
ਤੂੰ ਆਪੇ 'ਆਪੇ' ਨਾਲ ਖੇਲੇਂ

ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਰੌਲਿਆਂ ਵਿਚ ਆ ਖਲੋਤੀ
ਤੇਰੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਝਮੇਲੇ ?

ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ, ਜੰਗਲਬੇਲੇ ਜਾਂ ਅਰਸ਼ ਕਵੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਹਨ, ਪ੍ਰੇਮ-ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਵੀ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੰਕੇਤ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੈ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਪਵਾਦ ਰੂਪ ਵਿਚ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਕਾਦਰ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ 'ਜੀਵਨ ਕੀ ਹੈ ?' ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਆਹਰ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਮਨੁਖ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਇਸੇ ਰਈ ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਮੂਰਤਭਾਵੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ-ਕਾਵਿ ਰੱਬ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਮੂਰਤਭਾਵੀ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਮੂਰਤ ਚਿਤਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਮੂਰਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਦੋ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜਾਉਂਦੀ ਹੈ।

(੧) **ਵੈਰੀ ਨਾਗ ਤੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਝਲਕਾ**
ਜਦ ਅੱਖੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਜਦਾ
ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕਾਦਰ ਦਾ ਜਲਵਾ
ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਇਕ ਸੱਜਦਾ

(੨) **ਮੰਝ ਹੋਈ ਪਰਛਾਵੇਂ ਛੁਪ ਗਏ**
ਕਿਉਂ ਇੱਛਾਬਲ ਤੂੰ ਜਾਰੀ ?
ਨੈਂ ਸਰੋਦ ਕਰ ਰਹੀ ਉਵੇਂ ਹੀ
ਤੇ ਟੁਰਨੋਂ ਬੀ ਨਹਿ ਹਾਰੀ,
ਸੈਲਾਨੀ ਤੇ ਪੰਛੀ ਮਾਲੀ

ਹੁਣ ਸਭ ਆਰਾਮ ਵਿਚ ਆਏ,
ਸਹਿਮ ਸਵਾਦਲਾ ਛਾ ਰਿਹਾ ਸਾਰੇ
ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਟਿਕ ਗਈ ਸਾਟੀ।
ਸੀਨੇ ਖਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਾਧੀ
ਓ ਕਰੇ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੇ
ਨਿਹੁੰ ਵਾਲੇ ਨੈਣਾਂ ਕੀ ਨੀਂਦਰ ?
ਕ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਪਏ ਵਹਿੰਦੇ।

ਕੁਦਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਨੁਖੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਹੀਂ। ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਚਿਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਹ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਕਸ਼ਮੀਰਨ ਲੱਲੀ ਬਾਉਰੀ ਹੋ ਕੇ ਨੰਗੀ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਵਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਅਚਾਨਕ ਲੱਲੀ ਕਪੜੇ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ—

ਨਗਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਿਆਣੀ ਨਿਆਣੀ
ਪਰਦਾ ਲੋੜ ਨਾ ਰਖਦੀ
ਸੁੰਦਰਤਾ ਮੁਟਿਆਰ ਜਦੋਂ ਹੋ
ਰੰਗ ਰੂਪ ਚੜ੍ਹ ਭਖਦੀ,
'ਹੁਸਨ ਅਹਿਸਾਸ' ਜਦੋਂ 'ਆਪੇ' ਦਾ
ਮਦ ਭਰ ਆਪੇ ਤਕਦੀ
ਆਪੇ ਤੇ ਆਸ਼ਕ ਹੋ ਆਪੇ
'ਮਦ-ਆਪੇ' ਦਾ ਛਕਦੀ,
ਤਦੋਂ ਡਰੇ ਮਤ ਨਜ਼ਰ ਕਿਸੇ ਦੀ
ਪੈਕੇ ਮੈਲ ਲਗਾਵੇ
ਨਜ਼ਰ ਦੂਸਰੀ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮਾਵੇ,
'ਆਪਾ' ਪਈ ਲੁਕਾਵੇ।

ਧਰਮ-ਭਾਵਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਸਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸੇਕਰਕੈ ਹੀ ਧਰਮ-ਭਾਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਚੁਣਵੇਂ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੱਚ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਬਿਨਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਵਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਕਦਾਰ ਨਾਲ, ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਫ਼ਰਸ਼ ਨੂੰ ਅਰਸ਼ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਿਹੇ ਸੁੰਦਰ ਦੇਸ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ : 'ਹੈ ਧਰਤੀ ਪਰ ਛੋਹ ਅਸਮਾਨੀ' ਸੁੰਦਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹਨ : 'ਤਿਵੇਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਰਸ਼ੋਂ ਆਵੇਂ ਸੁਹਣਿਆਂ ਤੇ ਪੈ ਚਮਕੇ'। ਇਹ ਬਿਰਤੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਰਤਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਵੀ ਅਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ :

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾਈ
ਉੱਚੇ ਨਛੱਤਰੀਂ ਵਸਦੀ
ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਤ ਲਹਿਰੇ
ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲੱਸਦੀ
ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਏ ਓਥੋਂ
ਹੇਠਾਂ ਪਲਮਦੀ ਆਈ
ਰਸ ਰੰਗ ਨਾਲ ਕੰਬਦੀ
ਸੰਗੀਤ ਥਰਥਰਾਈ।

ਇਹ ਹੈ, ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਵਿ ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਬਿੰਦੂ ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਪ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾ ਬਣ ਚੁਕੇ ਹਨ।

—ਡਾ: ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ Ph.D.
(ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ)

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਖਾਨਦਾਨੀ ਪਿਛੋਕੜ

ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਚੁੱਘ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੇ ਸ਼ੋਰਕੋਟ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ, ਚੌਧਰੀ ਵੱਲੂ ਮੱਲ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖਾਂ ਦੇ ਅਹਿਦ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਕਲਮੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੌਜੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ ਤੇ ਫੱਰੁਖਸੀਅਰ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦਾ ਤਪ ਤੇਜ ਢਲ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਦਅਮਨੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੂਬਾ ਅਬਦੁਲ ਸਮੱਦ ਖਾਂ ਸੀ। ੧੭੨੬ ਈ: ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਉਤੇ ਘੋਰ ਅਤਯਾਚਾਰ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਵੀ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ। ੧੭੪੫ ਈ: ਵਿਚ ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਯਾਹਯਾ ਖਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਹਾਕਮ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਯਾਹਯਾ ਖਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸੰਭਾਲਦੇ ਸਾਰ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸ਼ਾਹ ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਂ ਯਾਹਯਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਬੈਠਾ, ਪਰ ਯਾਹਯਾਂ ਖਾਂ ਦੇ ਕੈਦੋਂ ਨੱਸ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਆਪ ਡਰਦਾ ਦਿਲੀ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁਲਤਾਨ ਜਾਕੇ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠਾ। ੧੭੪੮ ਈ: ਵਿਚ ਮੀਰ ਮੁਅੱਯਨਲ ਮੁਲਕ (ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ) ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਸੂਬਾ ਨੀਯਤ ਹੋਇਆ। ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਨੂੰ ਕੈਦ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਆਪਣਾ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਨਾਇਬ ਮੁਕਰਰ

ਕੀਤਾ। ਇਸ ਰਾਜ ਰੌਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ, 'ਰਾਮ ਰੌਣੀ' ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਬਣਾ ਲਈ। ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਤਾਂ ਆਦੀਨਾ ਬੇਗ ਨੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਘੇਰੀ ਰਖਿਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਦੀ ਸਲਾਹ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਇਹ ਘੇਰਾ ਉਠਵਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਕੁਝ ਜਗੀਰਾਂ ਲਗਾ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਨਵਾਜ਼ ਦੀ ਸਰਕੋਬੀ ਲਈ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੂੰ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਘੱਲਿਆ। ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦਲ ਵੀ ਦੀਵਾਨ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰਹਿਰਾਸ ਦੇ ਪਾਠ ਸਮੇਂ ਖਾਸ ਸ਼ੌਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਨਵਾਜ਼ ਖਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਜਿੱਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੀਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕਹਾ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਰੱਦ ਕਰਵਾ ਦਿਤੇ ਤੇ ਇਸ ਜਿੱਤ ਦੀ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਲ ਲੀਲ੍ਹਾ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਬਣਵਾਇਆ ਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਖੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਸੇਵਾ, ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਦਰਦ ਵੰਡਾਣੀ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਲਈ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਮਿਠਾ ਮੱਲ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿਤਾ।

ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਫਤਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਵਲੋਂ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੂੰ 'ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਹਾਦੁਰ' ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਨੇ ਇਕ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੜ੍ਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕੌੜਾ ਮੱਲ" ਰਖਿਆ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ "ਗੜ੍ਹ ਮਹਾਰਾਜਾ' ਕਰਕੇ ਝੰਗ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਦੇ ਦੋ ਪੁਤਰ, ਦੀਵਾਨ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਤੋਖਾ ਨਾਮ ਸਨ। ਦੀਵਾਨ ਤੋਖਾ ਰਾਮ ਦੇ ਪੜੋਤਰੇ ਚੌਧਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ ਦੇ ਤਿੰਨ ਲੜਕੇ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਲਾਲੂ ਮੱਲ ਤੇ ਹਾੜੀ ਮੱਲ ਹੋਏ। ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੇ ਪੁਤਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਜੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ।

ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਸੰਤ ਸੇਵੀ ਸਨ, ਸੋ ਆਪ ਦਾ ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਚੋਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਕੀਰੀ ਦੀ ਚਾਟ ਲਗ ਗਈ ਤੇ ਅਜੇ ਕੋਈ ਬਾਰਾਂ ਚੌਦਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਹੀ ਉਮਰ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਘਰ ਛਡ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਇਥੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਜੀ ਠਾਕਰਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ (ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਚੰਗੇ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ) ਪਾਸ ਆ ਟਿਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਫੇਰ ਬਿਹੰਗਮ ਬ੍ਰਿਤੀ ਧਾਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਬਨਾਂ ਵਲ ਤੁਰ ਗਏ। ਮਧੂ ਬਨ ਵਿਚ ਇਕਾਂਤ ਹੋ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਤਪਸਯਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਫੇਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਠਾਕਰਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਆ ਰਹੇ।

ਜਦ ਆਪ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਟਿਕਣ ਦੀ ਸੋ ਆਪ ਦੀ ਬ੍ਰਿਧ ਮਾਤਾ ਨੂੰ, ਜੋ ਵੀਹ ਪੰਝੀ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ, ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਛੋਟੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ, ਕੋਈ ੧੯੨੯ ਈਸਵੀ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਡੇ ਪੁਤਰ ਪਾਸ ਆ ਗਈ। ਅੰਮਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਟੜਾ ਗਰਬਾ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਸ ਗਲੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਤਕ ਆਪ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਚਾਲੀ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਸਦਾ ਅਤੀਤ ਰਹਿੰਦੇ। ਪਰ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਬੜਾ ਖਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਦੋਨੋਂ ਪੁਤ੍ਰ ਸਿਧੇ ਸਾਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਡੇ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਣ ਪਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਮਾਤਾ ਕਈ ਵੇਰੀ ਬੜੀ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਫ਼ਿਰ ਭੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹਾਰੀ। ਆਖਰ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਤੇ ਕਠਨਾਈਆਂ ਪਿਛੋਂ ਮਾਤਾ ਦੀ ਇਹ ਸਿੱਕ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ੧੯੩੦ ਈ: ਦੇ ਕਰੀਬ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਕਈ ਬੱਚੇ ਹੋਏ ਪਰ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਇਕ ਲੜਕੀ ਤੇ ਫੇਰ ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ੭ ਮਾਰਚ, ੧੯੪੩ ਈਸਵੀ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਨਾਮ ਰਸੀਏ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਸਨ। ਆਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਹੱਥ ਵਿਚ ਸ਼ਫਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਉਘੇ ਵੈਦ ਤੇ ਹਕੀਮ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਲਗ ਪਗ ੯੧ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ੪ ਮਈ, ੧੮੭੮ ਈ: ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ।

ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਵਾਸ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਕੋਈ ੨੫ ਸਾਲ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਭੀ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਤਪੱਸ੍ਵੀ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਪਿਤਾ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਸਿਖੀ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਲਗਨ ਤੋਂ ਛੁਟ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ। ਮੁੱਢਲੀ ਵਿਦਯਾ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘੜਿਆਲੀਆਂ ਦੀ ਗਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਐਲੋਪੈਥਿਕ ਡਾਕਟਰੀ ਵੀ ਸਿਖੀ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਅਜਨਾਲੇ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਗਰੀਬਾਂ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ, ਖੋਹਲੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪ ਮੁਫ਼ਤ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਖਰਚ ਦਾ ਭੀ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਿਆਨੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ੧੮੬੬ ਈਸਵੀ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਹੋਇਆ। ਸੰਤਾਨ ਚਾਰ ਲੜਕੇ ਤੇ ਦੋ ਲੜਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੇ ਸਪੁਤਰ ਹਨ, ਦਾ ਜਨਮ ਕਟੜਾ ਗਰਬਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਮਕਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ੫ ਦਸੰਬਰ, ੧੮੭੨ ਈਸਵੀ, ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ ਹੋਇਆ।

ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿੰਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਆਪ ਕਵਿਤਾ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਚ ਆਪ ਬੜੇ ਸਫਲ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਇਤਨੇ ਹਮਦਰਦੀ ਤੇ ਗਰੀਬ ਤਰਸ ਸਨ ਕਿ ਗਰੀਬ ਬੀਮਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫੀਸ ਲਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇਖਣ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਗਰੀਬ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਆਪ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ, ਕਪੜੇ, ਅਨੁਪਾਨ ਭੀ ਦਾਨ ਦੇਂਦੇ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਲਈ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹਮੇਸ਼ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ । ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਰਕਤ ਤੇ ਡੇਰੇਦਾਰ, ਸੰਤ ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਿਆ । ਆਪ ਇਸ ਵਿਚ ਖਾਸੀ ਮਹਾਰਤ ਰਖਦੇ ਸਨ । ਸਿਖੀ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਸਨ । ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਆਰਥਕ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਦਸ਼ਾ ਉਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਉਨਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ । ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਦੇ ਮਨਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਸਿਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਉਘੇ ਸੇਵਕ ਸਨ । ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਆਪ ਨੇ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੀ ਰਸਮ ਚਲਾਈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਸਮਾਗਮਾਂ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕਵਿਤਾ ਕਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਈ ਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਲਿਖੇ । ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਜੰਗ ਮੜੋਲੀ', 'ਹੀਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ' ਤੇ 'ਸ਼ਰਾਬ ਕੌਰ' ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ । 'ਬਾਣੀ ਬਿਉਰਾ', ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੈ ਤੇ 'ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨਾ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਤੇ ਧੁਨੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰੀ ਖੋਜ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਆਪਦੀ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ 'ਸਕੁੰਤਲਾ ਨਾਟਕ' ਦਾ ਭੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ । 'ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਆਪ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਆਪਦੇ ਰਚਿਤ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪੁਸਤਕ ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਲੋਂ ਛਪੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਫ਼ਰਿਯਾਦ,' 'ਗੜਗੱਜ ਬੋਲੇ, 'ਲਾਟੂ ਸਿੰਘ ਅਡੋਲਕ ਸਿੰਘ, 'ਜੈ ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ,' 'ਸੁਸ਼ੀਲਾ' ਆਦਿ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ ।

ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ੧੪ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੦੮ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ੫੫ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਉੱਤਮ ਕੌਰ ਸੀ, ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਕੋਈ ਦੱਸ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ੯ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੯੧੮ ਹਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਾਲੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ । ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆ ਨਾਮ-ਰਸ ਰੱਤੀਆਂ ਲੋਰੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਆਪ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਗੂ ਸਨ ।

ਬਿਧ ਨਾਨਾਂ ਗਿਆਨੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭੀ ਆਪ ਨਾਲ ਖਾਸ ਸਨੇਹ ਸੀ। ਬਚਪਨੋ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹੇ ਤੇ ਸਿਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਸ਼ਿਖਸ਼ਾ ਨਾਨਾਂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਹੇਠ ਹੀ ਹੋਈ ਤੇ ਵਿਦਯਾ ਲਾਭ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਸਿਆਣੇਂ ਟੀਕਾ ਕਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਰਦੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਕਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਕੋਰਸਾ ਦਾ ਉਲਥਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ਼ੇਖ ਸਾਅਦੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਗੁਲਿਸਤਾਨ' ਤੇ 'ਬੋਸਤਾਂ' ਦਾ ਵੀ ਫਾਰਸੀ ਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਕੂਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਨ ਤੇ ਉਲਥਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨਾਨਾਂ ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਂਦੇ ਸਨ। ਨਾਨਾਂ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਕਈ ਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਮੁਚੀਆਂ ਵੀ ਉਲਥਾ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਰ ਇਸ ਕਰਤੱਵ ਵਿਚ ਆਪ ਤਸੱਲੀ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਨੇ ਨਾਨਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਹੀ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਉਲਥੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋ ਨਵੀਂ ਰਚਨਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ ? ਨਾਨਾਂ ਜੀ ਸੁਣਕੇ ਹੱਸ ਪਏ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੇ ਬੋਲੇ। "ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਿਆ ਪਰ ਤੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਖੇਂਗਾ।" ਇਹ ਗਲ ਆਈ ਗਈ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਨਾਨਾਂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਵਾਕ ਅਖਰ ਅਖਰ ਸਫਲਿਆ।